ક્ષેમરાજ અને સાધ્વી

[illegible] - ૨(૪)
[illegible] - ૧(૪)(૧)(૬)(૪)(૪)(૬)
[illegible] " (૪-૬)
[illegible] " (૪)(૬)
[illegible] " (૪)
[illegible] " (૪)(૭)
[illegible] ૧(૬)(૭)
[illegible] ૧(૪),(૬)(૮)
[illegible] ૧(૪)
[illegible] ૧(૪)(૭)
[illegible] ૧(૪)(૧૦)
[illegible] ૧(૪)(૧૦)
[illegible] ૧(૪)(૧૦)
[illegible] ૧(૪)
[illegible] ૧(૪)

B

1

[illegible]
[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

હિમરાજ અને આશા..

અંક ૧

પ્રવેશ ૧

સ્થળ:- ~~[illegible]~~ [illegible] ડુંગરાઓમાં [illegible] પાસેના ઝૂંપડાની પછીત. સમય – સંધ્યાકાળ

(કુંદનલાલ ~~[illegible]~~ રસ્તાપરથી [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] ઊભો ઊભો [illegible] છે કે [illegible] ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] ઊભો રહે છે ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] છે. [illegible] ઝૂંપડાને [illegible] છે તેને [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] [illegible] વાંચતો ઊભો છે.)

કુંદન — આજ તો નાટક [illegible] છે ને હું શરૂ કરું છું. પ્રભુ મારો મદદગાર છે ને હું [illegible] કરું છું. પણ ~~[illegible]~~ હું [illegible] [illegible] અને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] કરું છું કે અને [illegible] [illegible] [illegible] નથી. માટે [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

"જય અંધારી રાત! જગતમાં જય અંધારી રાત!
[illegible] ખુબ ઊંડે એમાં આજે! જગતમાં જય અંધારી રાત!
હું ફરીથી લઈશ માત! કેટલો ફેરું લઈશ માત!
એ માથાનો અવતાર! પાછું હું આજ તોફાન-! [illegible]
એ અંધારે ફેરાઈ — મને એ અંધારે ફેરાય;
એ અંધારે ફેરાઈ — [illegible] ખુબ અંધારે ગુજારી!
એ ગુજરી ખુબ ગુજાર્યો!

સમાચાર! — અંધારું [illegible] મને જગતે [illegible]
[illegible] ઉઘાડાર [illegible] મારામાં [illegible]
તે તેમની [illegible] લખીને હું — જગાડું છું
તે [illegible] જગતમાં [illegible] આવું છું. [illegible]
ગુજાર્યા તે કરી કે ન કરી તેની મને પરવા નથી, [illegible]
ગુજાર્યા તે કરી તેને માટે હું ફરું નવ આવું છું,
મારું ગુજાર્યા તે કર તેને માટે હું [illegible] આવું છું?
[illegible] ઉપાસના કરું છું, તો [illegible] નથી — નથ
[illegible] એ [illegible] નથી [illegible] આવી નથી — [illegible]
તે [illegible] તો મારી [illegible] ખુબ આવે. [illegible]
[illegible] તો [illegible] એ [illegible] કે હું
નથી તો [illegible] ન [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] કર [illegible] મને ઉદાસી [illegible] [illegible]
— [illegible] છું. મારી નથી [illegible] [illegible]
કે [illegible] નથી [illegible] વિદ્યુત. મને [illegible] [illegible]!
મારી [illegible] મારી નથી [illegible]!
— [illegible] લઈશ માત! હે અંધારી રાત! [illegible]
[illegible] આ ગુજારી [illegible] આ [illegible] [illegible]

તે નયને ન ભૂલાતે માટે! — હું ફાફરવાળા તેને,
કારણ કહું તેને નહિ અનુભવ કરતી! — બસ, હવે
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ છે ~~[illegible]~~!
કારકુનમાંથી હવે હું મારી બાબત તેમને તેમનાં
કામ સોંપ દઉં — હુંગાભલાદાસ, ભલાઈ, ઈન્દુ!
મુકુલ છૂપી ઊભા, અને સાથ બન!
તેને અને [illegible] [illegible] બાજુ

હુંગાભલા — કેમ બાપ, શું કેવા [illegible] કારણ
છે! ~~[illegible]~~ મુંબાઈ દરિયા કારકુનમાંથી ~~[illegible]~~
[illegible] કહ્યા વગર આવે તેમાં આપણી ગાડી કેમ આવતી!
ફાફર — તેના વખતે [illegible] ન કરવા. કહ્યા વગર
[illegible] આવે તો કહ્યા વગર કારણ [illegible]
~~[illegible]~~ આપણી ટોપીને અંદર ચોરીને ટોપી કરે છે
— ~~[illegible]~~ હું દરિયાની પાયરી પહેરું
ટાકુર ~~[illegible]~~ પહેરું પહેરે, હું ફાફરવાળાની પાયરી
પહેરે, ભલાઈ આગળની ટોપી પહેરે, તે છૂપી મુકુલ
મારી ભલી [illegible], પછી ટોપી પહેરે પાઘડી
ટોપી! — મુકુલ ચોરીને ટોપી.
ભલાઈ — ગુમાન ભલા! બહુ [illegible] કેમ!
[illegible] [illegible] આગળની આપણે ફાફરવાળા ચોર. [illegible]
!

4

મોંઘીબાઈ ની બહેની મંજુ — [illegible] ને સાવ [illegible]
ભિખારી.

ઈશ્વર૦ — પણ હવે એ તો લગ્ન કરે કોણ
કોણ પરણે એને કરવાનો છે?

ઈન્દુમતી૦ — [illegible] મને તો સાચાબોલા
બહુ ગમે છે ભાઈ. આ સંસારસાગરમાં
છે કે [illegible] સારા સારા [illegible] માણસોને તો
ની સાથે [illegible] [illegible] કે [illegible] [illegible]!
ગમે? [illegible] સંસારસાગરમાં કરશે છે?

ઈન્દુમતી૦ — તે હું આવું [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] સ [illegible] [illegible] છે! [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] —
[illegible] [illegible] [illegible]; [illegible], [illegible]; [illegible]
[illegible] [illegible] — [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] — [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] ને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] — [illegible], [illegible], [illegible]!
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] — [illegible], [illegible] [illegible] — [illegible] ..
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] — નકાર! નકાર! દુનિયામાં કોઈના [illegible] [illegible] વડે, [illegible] ને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], પણ [illegible] [illegible] [illegible] પડી ગયા.

(પડદો પડતાં અંકની સમાપ્તિ).

[illegible] — (મશ્કરીમાં) હા, વિચાર [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] પડી [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] — [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે — [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે! [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] (એક વિચાર [illegible] [illegible] [illegible])

પ્રવેશ — ૧.

સ્થળ — રસ્તા — રાત.

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] — ([illegible] [illegible] [illegible] [illegible]?— [illegible] [illegible] [illegible]) — હા! [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]! [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે. [illegible]! [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]— હું [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] હું [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] તો હું [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]! [illegible] [illegible], [illegible], [illegible] — [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]!

પ્રવેશ-૩

(સ્થળ – ધરમપુર બંદર. [illegible])

વિશાખદત્ત — ([illegible])

બહાર આવી કિનારે ઊભેલા પરી પવન [illegible] [illegible])

– ઘણા દિવસોમાં બહાર ફરી છે, [illegible]

[illegible]. ત્યારે આ કેવું નવું રૂપ લાગે!

~~(સ્થળ [illegible] ધરમપુર બંદર. [illegible] [illegible])~~

~~વિશાખદત્ત – [illegible]~~

~~[illegible] [illegible] કિનારે [illegible]~~

આજ અહીં ફેરિયામાં [illegible] [illegible] હતો ત્યારે હું

[illegible] લાગતો હતો કે [illegible] છૂટવા કે [illegible]

પાછો ફરવા [illegible]! આ [illegible] હતો ત્યારે આવી

[illegible] [illegible] [illegible] હતો [illegible].

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] હતો!

[illegible] કે ફેરિયામાં [illegible] છૂટવાની [illegible] [illegible]

[illegible] આ [illegible] [illegible] આ [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] - પણ [illegible] [illegible] [illegible] માટે

[illegible] [illegible] [illegible] - [illegible] હું [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] — [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] છે! [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible]! ~~([illegible] [illegible] [illegible])~~ [illegible] [illegible]

પણ આ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]!

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]!

(એમ જાણી કુંવર સાથે લગ્ન કરવું ઉચિત છે)

એણું ખોટીની નીતિનો રંગ — આ ક્યાંથી વળી!

શ્રીમાન રાવ — હું તમારું ભલું ઇચ્છનાર છું કોઈ

કોઈ માણસ છું — મશ્કરીથી નહીં.

વિશ્વર — તમે ક્યાંના છો? દૂર દેશાવરથી આવો છો.

શ્રીમાન — હું [illegible] પાલણનો આવ્યો છું. તમને

નામ વિશ્વરસિંહ? તમે [illegible] છો?

વિ૦ — હા. શું છે તેને?

શ્રી — તમે [illegible] શેઠના કારભારી છો?

વિ૦ — હા.

શ્રી — શેઠના સ્વભાવ [illegible] ઘરના દાગીનાની

વાત ખોટી છે — ત્યાંથી ક્યાંક કાંઈ લેવા ગયેલી તે

પાછી પેલા ગામમાં દુકાન છે ત્યાં નથી. ત્યાં [illegible]

ઓળખી લીધા પંજામાં [illegible] — માટે [illegible]

પકડી ઘેર લેઈ નાખે. [illegible] તમે જાણો.

વિ૦ — ઘર — શેઠના સ્વભાવથી સહુ જન [illegible]

માટે કામ નહિ — વાહ, તું તો કોણ રહ્યો કે આ

આપ [illegible] તો સ્વભાવ નવા [illegible] વિચિત્ર છે. માટે

સહીય થઈ ગયા! આ [illegible] પણ [illegible] રસ્તામાં તપ

શું કરવું? શેઠની વાટ લેઈ [illegible] કરવી.

કરવું? હું પકડીશ. તો [illegible] આ [illegible]

પણ તો લેઉં — લેઉં હું. આ [illegible] પકડીને નહીં

શેઠ પણ શિરમાં આવશે? [illegible] તો પકડીને નહીં

— પણ પાછળ પાછળ લઈશ. આ ગામમાં રહીશ — હું પણ [illegible]

ભારે કર્યું કે ગાડીઓ જ ચાલતી નથી!—
પણ આમાં રાહ જોઈ બેસી રહે ઠીક—પછી આપણે એકાદ
ખાનગી બસ કે ગાડી મેળવવી. હવે પણ તો એવું
ફરવાનું ધૂપ ઘેર જ આવવા સુધીનો ~~[illegible]~~ એમના ઉપર-
ની બદલી વાળીશ. પછી જ હોય તે ખરું.

(એક હોટલના દરવાજા પાસે
ઊભાં રહે છે.)

મિ૦— હું ભલું થયું ભાઈ! આ બધી ગભરામણ ફોગટ.
ફરી ગયા. આ બધે ન ભાઈ જાણે! આ રસ્તે મારી સાથે
—મારો શેઠ મળ્યો રાતે મારે લાઈટ લાવ
પણ રોકીને રોકાઈ— આપણે પહેલી ગાડી ભાગી ગઈ!
—એવી ફજેતી હોય!— આ પહેલી ખાસી વાત
આપીએ ફરી. હું ~~[illegible]~~ લાઈટ છે— રોકું જ.
ગાડીમાં બેઠા— હું મારી ગાડીમાં બેઠું— ~~[illegible]~~
—ચાલો, એ તો ગાડી ચાલતી રહેવાની. ચાલ ચાલ—
તો હું પણ એમ જ કરું.

(જાય છે.)

~~[illegible]~~ ઓરડાના સ્ટેશન પાસે
સ્થળ— ફરી દરિયાકિનારાના ~~[illegible]~~ રસ્તાના ફૂટપાથ. ~~[illegible]~~
સમય રાત્રિ.
~~[illegible]~~
હીરા૦— (ગલીએ ઊભો ઊભો—ગાડીવાળાને) રામા! ગાડી
ઊભી રાખ! ફરી અંદર આવે તો આગળી વાત કરું.
(ફૂટપાથ ઉપર આવે છે.)
મિ૦— (પાછળથી આવી—હાંફતો હાંફતો) રામા, રોક.

૧૦

ચંદરે ગયા?

રેવાબા - (ભોળી દુઃખી - ચોકસ ઉતાવળી) - હા - શેઠ ચંદર ગયા છે - ક્યાંક દૂર તો નથી. ઘેર ~~ઘેર~~ ઘેર - ~~મા~~ મારા મનોમનમાં પગલાં ન દુઃખી જો.

ચિમન - હ રાધા, તું આવું બોલશે. પણ દૂર તો ગયાં - મારે નવા બોલું ન છે.

રાધા - તો બોલું છું કે આ કાઢે કહીને ~~ચા~~ બાની વેળા આવુ ~~ઘેર~~ કૈલાસ ~~ન~~ પાવન ચાંદની આવી ચંદર બધે ગયું ઘેર દિવસ દૂર છે. ચંદર ક્યાંક બોલશે તો ગયેલા આવકાર

(ચિમન બાજુએ)

(લાલૂભા આવ, શેઠપુર, કંગાળચાલ, સાથે ~~[illegible]~~ લઈ બધે રસ્તે બોલ સ્વગત)

શેઠ - કેમ રાધા, શેઠ આવ્યા છે?

રાધા - હા.

~~શેઠ~~ શેઠ (મારે પણ બોલે બોલો) બોલીએ, શેઠ આવ્યા છે.

લાલ - ~~ઘ~~ ટાંકુ જરા કેમ આવાઈ દુખ?

શેઠ - શેઠને વાતચીત બધું ~~ઘ~~ નથી ~~થ~~ થયું. ત્યાં ગયો તો ~~બ~~ બરાબર રહી બેસીએ કેદીને આવે. ~~એ~~

~~આબરૂ~~ એમની મદદ એમની આગળ બોલે તો ઘણી રીતે બોલે. એમની બાજુને બહુ ~~બ~~ આવું કે ~~[illegible]~~ ભાગ મદદ ઘણી માટે રાખે. મદદને માટે કે ~~બ~~ ભાગ ~~કે~~ શેઠની બહુ

- બધી રીતે ~~ક~~ ૨. તે મારા બદલે ગાળો આપે. આવા બોલે કેટલા દુઃખ આવીશ. ~~બ~~ બગાડવાનું નથી.

રેવાબા - પણ શેઠના બાપને તો કહીશ!

રૂ૦ — ~~ફિક્કો~~ ફિક્કો આકાશ આકાશ ફુટશે.

હ૦ — આકાશે ~~તારલા~~ ને ~~આ~~ તારલા આવે આવે ની ફરતા.

શુ૦ — ટહુ ટહુ ~~ફરતો~~ વરુ ને વાયા.

રૂપા૦ — ~~ઝંઝા~~ ~~વ~~ ગરજવા ફરે છે.

રૂ૦ — ના ના હાં — વદો ઉઠાવવાની આજ્ઞાનો

— તણું ~~ઝા~~કાર હાથમાં આવેલો નથી —

શુ૦ — સ્વાંગ ઉદ્ધાર ફિકર આપે ના!

રૂ૦ — બહુ છે — બહુ ~~[illegible]~~ આવ્યા રુદ્ર.

ઉતાર્યું, તે પહેલાં નથી. આવ્યું, હવે નથી — હવે

~~કહું~~ ~~રોગી~~ નથી. તો હવે ફુલાવાય આવશે.

રવિ કાંઈ કોઈ આવ

આવ ~~[illegible]~~

આવ પહેલા છે છે

આવશે

રૂ૦ — ફુલ ફુલ તો માનવી, આવે!

વા૦ — હાશ! ^સાઈ^ ~~તો~~ ~~તુંહતો~~ ~~[illegible]~~ રહી!

રૂપા૦ — ધરું સોહો ભાવી, હાથી!

શુ૦ — ~~મ~~ ~~વર~~ દેશાશ્રમ સાથે પ્રભાતે નમ્યા!

રવિ રાજકુમાર — ભલે ભલે રે ~~[illegible]~~ નાયકનાથ,

નગ૦ — (હજાર આવતાં) ^આશિષ^ દોઢ ઉજાળા લોકો! સાથે વરસે છે!

નરે૦ — ~~આવતા~~ — — — —

નગ૦ — ~~આ~~ આવશે, તારે ઉઠે આ સ્વર્ગે ટોક!

નરે૦ — હાં તારે ~~[illegible]~~ સોહતો ટોક!

ગાયો.

મધુક: —— આવ્યો હવે મારો દીન દયાળ!

બં: — મ — હે મહ [illegible]!

પ્રવેશ ૫

સ્થળ હીરાલાલ શેઠની વાડીમાં બંગલાનો પહેલો માળ — પડદો — સમય — સવારના — સૂર્યોદય પહેલાં.

દશ્ય—(પ્રવેશ ફરી) [illegible] ગુજરાતમાં [illegible] (ચંપક [illegible]

(ચંપકલાલ [illegible] ફરતા ફરી ગુજરાતી [illegible] કાર્યક્રમ [illegible]

ફીટ.લો (એક [illegible] તેના શેઠના [illegible] [illegible] પ્રવેશ [illegible]

છે. હાલ ભોંયરામાં છે.)

(વિશ્વનાથની બંગલાના [illegible] બારી [illegible] એક [illegible] પલંગ [illegible] ઉભો છે.)

વિશ્વ૦ — આહા! સ્વપ્ન તે રાત્રે જોયું તે સત્ય કે આ સત્ય! ~~[illegible]~~ સુધરેલા હીરાલાલ શેઠનું સ્વપ્ન કાલ રાત્રે જોયું કે ~~[illegible]~~ એમની સાથે [illegible] પાડો પડેલો છે તે ચંપકલાલથી સારા [illegible]! સાહેબલાલ! [illegible] તારાં ગુજરાત — [illegible] [illegible]. છે : કે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

નાખી ગયો છે! ^[આધુનિકતાના સ્વાંગમાં] હિંદુસ્તાન દેશે સુધારાના નામે — ખાસ
ગામડાના — તે બાળકોને ખાય છે, [illegible] ગયો છે!
~~[illegible]~~ હોટલમાં જઈ ઈંડા [illegible] ખાય ~~[illegible]~~ જુગારખા-
ના, સિનેમાઓમાં જવાની, ફેશન કરવાની, તે પણ
ઘેર [illegible] જઈ પણ સાથે [illegible] છૂટ. [illegible]
છે! તેમને ખબર નથી કે સુધારાના, ~~[illegible]~~
[illegible], રાતે [illegible] ટોળાની, ભણે તેમની
[illegible] ખબર પડવા લાગી છે! — આ ~~[illegible]~~ [illegible]
[illegible] ! [illegible]! [illegible]
[illegible] ! [illegible] છે!
[illegible] [illegible] હાથ [illegible] સાથે [illegible]
[illegible] કેવી રીતે તેનો [illegible]
[illegible] તો આ [illegible] ! હરિ! હરિ!
[illegible]! [illegible]!

(આગળ આવે) [illegible]! [illegible]!

ગ્રા૦ — ~~[illegible]~~ આવો, [illegible]!

(પ્રવેશ [illegible] કરે છે)

વિ૦ — [illegible]!

ગ્રા૦ — હા. [illegible] છે તે [illegible]
[illegible] તે [illegible] કરતા હતા. [illegible] [illegible] કરી.

વિ૦ — [illegible], તેમને ^[illegible] પણ [illegible] તેમને [illegible]
[illegible] કરી [illegible] — પણ [illegible] વાત તેમને [illegible]
નથી. ગ્રા૦ — ([illegible] ~~[illegible]~~ [illegible]) વિશ્વ ~~[illegible]~~
[illegible] કરી, [illegible] ([illegible]) [illegible]
~~[illegible]~~ [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] વાત હું [illegible]

નથી કે ~~[illegible]~~ તેમનાથી કાંઈ છાનું રાખેલ રહ્યું તેમ પણ નથી- ~~[illegible]~~ પવિત્રતાથી એ કંઈ ~~[illegible]~~ કામની ઉતરતી છે કે ખ્યાલ [illegible] આડે આવે એમ છે.

વિ૦ – બહેન, તે હું ક્યાં જાણું એમ નથી? પણ રીતસરનો [illegible] કે પોતાનો સ્વાર્થ સુધારવાની વાત છે કે તેમાં [illegible] તમારી બીજી મદદ નથી મળે તો હું એકલો કાંઈ કરી રહ્યું એમ નથી.

શા૦ – તો ~~[illegible]~~ કાંઈ વાતની ગોળ ગોળ બાંધ્યા વિના બોલો.

વિ૦ – બસ, તેમ કરો. તો સાંભળો, શેઠ [illegible] દિલમાં [illegible] ધારી છે કે [illegible] નથી માટે [illegible] પૈસા પેદા કરી લેવાનું નક્કી કરી લીધું છે.

શા૦ – હેં! – [illegible] – [illegible] – પણ હું વિચારશીલ ભાઈ – આ શું કરે છે! – [illegible] ~~[illegible]~~ શું કરીશ? – ~~[illegible]~~ હું બાઈ માણસ ~~[illegible]~~ – મારા ઉપર ~~[illegible]~~ [illegible] નથી તે [illegible] – શેઠ [illegible] લાગે છે – મને પણ [illegible] – તમારો ધર્મ નથી [illegible]

વિ૦ – [illegible]

[illegible] – કે તમારું [illegible]?

[illegible] – [illegible]

શા૦ – [illegible] શેઠ [illegible] હું – [illegible] – હું [illegible] નથી? – હું શેઠને [illegible] નથી [illegible] – હું [illegible] ~~[illegible]~~ નથી?

~~વિ૦ – [illegible] નથી~~

[illegible] – [illegible] વિના રહીશ. તો નથી [illegible]! – [illegible] [illegible] રહીશ. શેઠને [illegible] શું [illegible] છે? [illegible]

વિ૦ – બહેન, [illegible] નથી. હું શેઠને કે [illegible] [illegible] [illegible] – [illegible] [illegible] શેઠ [illegible] [illegible] નથી કે આ વાત [illegible] [illegible] નથી.

માન મૂકે ડૂબવાનું ઓરડું કે તમે બુલાવન રીતે બાંડું,
વાહ! તૈયાર છો? — ત્યાં પડખનાં ઢળતાં ઘોરવાં પડી તે
ધોરીશું! —

(ગાયન)

નહીં૦ — બોલ, બાઈ, શું આ વિચાર? કર કેમ મહેનત?
(આશાવરી રાગ) મ્હારે કુદરત વહાલાથી લાવી!
કરવો નહિ મરજી!

વિ૦ —

(ઝંઝોટી રાગ) પ્યારા સ્વામીને વળવું છે જુઓ, બહેની, તેને ડુબાવવા
કોણ રાખશે માંડ્યા સ્વાર્થ, કાંઈક હાય ગુમાવવા:

શા૦ — સ્વામી સાથે તમાં વહાલે વાંધો મ્હારા પતિનો
~~સૈલાં ઘેર પતિના સોડુંએ~~
ઘેર કેવાં પતિ વગર લાવે, ખોટે બોલો કુમળી!
સ્વામી કેમ કહ્યો દેવ લાવે, શું છે વાલમની?

વિ૦ — બહેની, કહેવા જેવા નહિ વાત! વહાલે પધરાવો!

શા૦ — ભલીરા, કુદરત કરાવે તે કામ, પ્રભુ પધરાવો
ધૂળમાં રોજ શા ડુબાવશો માન મનને [illegible]

વિ૦ — બહેન! રાતે હવે પડવાની હશે. ~~તમે [illegible]~~ તેમના નામનાં
~~[illegible]~~નું દઈશ તો કરીશ તો તમે કહો છો
ઢગલી માથા ઉપર ચઢું રાખ સવળ રહેશે ~~[illegible]~~ તો પ્રસંગ
પણ સાવચેત રહી કામ કરજો...

શા૦ — ભાઈ, રાતે તમારે કહ્યું માનશો! [illegible]
ડુબાવા નહિ તો તમારે કહ્યું શું માનશો?

વિ૦ — ઠીક તો ખરું.

[illegible]

પ્રવેશ – ૬

·17 મે ૪૭

(ટેબલ આગળ [illegible]

એક ખુરશીનું [illegible], + એકલો બાજઠ છે,

ખુરશી પડી છે, ટેબલ પર [illegible] છે ને [illegible] એમાં "[illegible]" [illegible] [illegible] જાય છે ને [illegible] ગાતો જાય છે).

~~[illegible] છે~~

ફૂલોમાં ફરતી છે, [illegible] જાગી છે,
[illegible] જાગી છે! [illegible]
[illegible] રહી! [illegible] [illegible]
[illegible] નહીં, [illegible] રહી!
[illegible] [illegible] ક્યાં રહી? [illegible]
[illegible] [illegible]!
[illegible] [illegible] નથી! [illegible]
[illegible], ન [illegible]! [illegible] [illegible] નથી! [illegible]
[illegible] [illegible] કરું!
[illegible] રહી! [illegible]
[illegible] ના કરું, [illegible]

શું કરું? [illegible] પણ [illegible] [illegible] પણ [illegible] નહીં! [illegible] ગાતો [illegible] પણ [illegible] — પણ [illegible] શું? — ~~[illegible]~~ [illegible] — : [illegible] [illegible] [illegible] છે [illegible] [illegible] [illegible]? હું [illegible] છું કે [illegible] પણ [illegible] [illegible]! — પણ [illegible] [illegible] [illegible]! [illegible] [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible]! [illegible] [illegible] નહીં! [illegible] [illegible] કરવા — [illegible] [illegible] [illegible]

ભાભના પેટ ફૂટ્યા આવ્યાં ! 18 ૨૧

(બોરાત જાય છે —

ફેર ૧ —

શી૦ — વિશ્વનાથના મોઢે વાત આવે !

શી૦ — રમેશ છે. (બોલ્યા જાય.

વિ૦ — (બારી પાસે ઊભો ઊભો બોલે છે. શ્રીધરભાઈ [illegible] તેને ઠરી હશે. ધણી પાસે બેસે છે). શ્રીમતી, રમણ ગમેના ભાન ન રાખનાર.

શી૦ — (રડમસ) મન મોકળું હશે ત્યારે ભાન આવે.

વિ૦ — આપના મનને ક્યારે મોકળ છે. પણ ગાડું ભાન. હવે વિરોધ કરવું જોઈએ.

શી૦ — હું માનું છું કે મારા રમાને વિશ્વાસ નથી ભા-

(ગો ભો — મો૦ — (જાય છે)

વિ૦ — શ્રીમતી, હવે બોલશો. ધણીનું વાત કરીશ.

શી૦ — મેં જ હાર્યો ભવ જોયાં — પણ કંઈ વારં-

વાર મો ન કીધી વાત. બાકી મારી વાતો ને મારો આવ્યો ને હું ભાન.

સમજાવ્યું નહિ.

વિ૦ — આપ તો ઓછાંક કરવા જ આવો છો — બાકી તો

શરીર બાળવું એમાં કશો કે મારી નથી ભોગવવા

શક્તિ છે! એ શરીરની પાછળ રઝળ કરનાર આપના

વિના બીજું કોઈ નહિ.

શી૦ — તું જૂઠો છે. તેં મારી વિધિમાં — કરવા

આવ્યો હતો — ચોટલા કરવા આવ્યો હતો.

વિ૦ — એ તો જ ગયું તે ગયું. પણ મારે કંઈ વાત

દેખાય છે — તે શું કે આપે શું કહ્યું છે? ભગવાન જાણે હશે

મને ભય — પણ — આ રોગમાંથી છૂટીને મારી હવે!

શી૦ — તમે ટોળાં — ની. આપણું ઠસી

[illegible]

પરભાવે જોવા નહીં.

બિ૦ — તો આ સંજોગમાં લગ્ન લેવા કબૂલ છો.
પરભાવનાર હતા! એમને તે રમત રમાડવાની કરી ભાવના
કેમ ફાવ્યું? ને આ સંસ્કારી [ઉજળી] રૂઢિના પડદામાં ગભરાવીને શું
કરવાનું હતું?

હી૦ — હું પ્રતિજ્ઞા લઉં કે એ વાત [કોઈ] છાની [illegible]
રાખીશ.

બિ૦ — કહેવાનું ~~[illegible]~~ હતું તે કહ્યા વગર ન રહી શકી. [illegible]
કરી દીધું હતું. આપણે મળ્યા ત્યારે કહ્યા વગર [illegible] કહું છું. [illegible]
છતાં! (મનમાં) પ્રતિજ્ઞા લેવાની વાત
પાળવામાં કઠણ પડે.

~~બિ~~ હી૦ — એમના લોકે. આપણા જમાના [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible]
[illegible] ને કહી, મને પરભાવે જોવા નહીં, પણ
જાડા રહતા ~~[illegible]~~ લોકને ખાતર છે એવા. મને તો [illegible] ને
[illegible] લગ્નનું મને [illegible] ~~[illegible]~~
[illegible] લાગે આપણે. લગ્નનું મને [illegible] છે કે [illegible]
પણ હજાર વાર [illegible] [આવી] આપવા લાયક [illegible] છે. એમની
[illegible] મને નહીં પરવાની તેમના [illegible] [illegible]
[illegible] આપને [illegible] [illegible]
પરણીને [illegible] આગળ [illegible] [illegible] કરાવ્યા!

બિ૦ — પણ આ [illegible] [illegible] [illegible]

હી૦ — આપણી [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] લાગે છે. ~~[illegible]~~ [illegible] આપ [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] મને આપેલી [illegible] પાળી આપવા [illegible]
[illegible] [illegible] કરતો નથી, — [illegible] પોતાનું [illegible]
[illegible] [illegible] — [illegible] હું [illegible] [illegible] [illegible]

બિ૦ — [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

ક્રિ૦— પાંદડાં કુમળાં — બહુ કરો તો ઠીક ટકા-રમાડવું
ગાયો પછી વગાડે બંસીને તો વ્હાલ કરનારની વાત મૂકવાનું.

મિ૦— તે આ (જમણાં—ડાબાં) આપણે આપણે લાંગરીને, (નું) કેવું છે!—

ક્રિ૦— આપણે ~~બંનેમાં~~ બાજુમાં ટહેલ કરવામાં સાંભળ-
ના બાજુએ એક રીતના રમવાનું ચાલતા કરનારને
બાજુએ.

મિ૦— સાચે એના નામ કહેજો કે તે રમવાના નથી!

ક્રિ૦— (હસીને) — ઘર — બેવકૂફ! — કર વાત કરો!

મિ૦— તો કહો કુમળા આપણને રમીએ — આ બાજુ—
મેં તો શું ~~[illegible]~~ બતાવવાની હતી! હેમ રમવાનું બાકી!
— તેનું

ક્રિ૦— શું!— આજે તેને કહેવું આવતા છે — તેનું
બાજુએ શું —

મિ૦— બાજીગર — ઘર હજુ તે બાર વરસે કેવું તે
તો નવેલામાં એક હવે કઈ રમવા-વાળા, સાંભળવાનું
શું કહ્યું?

ક્રિ૦— તે શું આજે રમતા છે — તે બાજુએ
~~[illegible]~~ પણ બતાવવાનું છે — આજે એવા રંગમાં ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ કહે તે રાખે,
છે — પણ એમ તો રમવાનું ~~[illegible]~~ કહેતે રાખે. પણ હું
પણ નથી. એની દોરી તે ~~[illegible]~~ મારુ પાસે કુમળા કહે. પાસે.
કરો! એવું બજાર એની પાસે તે આજે આજે

મિ૦— તે કાંઈ રાખે ના!

ક્રિ૦— એવે મહારાજનું મંદિર. બાજુનું આજે વચમાં
જુગારીઓ-પાંદડાંને પૂછો છો કે હું હજુ છું આજે આજે નાં
રંગના રંગમાં મૂળ કરવા જેની રાહ છે.! — તે વાત.

દિવાનખાનું બહેનનું ગાડ આવે નેઇબરહૂડ ના વા. પણ તુમ
હાવ તો હું પણ ડ્રીમ કરું — કે છુંઆનો ગમતા સાંભળી
રહે — નહીં — નહીં — એના ન્યૂસન્સ કરે. એ ના નહીં.
રહેશે. ચાર્લ્સ ના બાપાજી ભેગાભાઈ બાબુ છે તે બાપ-
બાપા ઈન્દુલાલ દેશ લઈ આગ્રહથી સાહાયક!

વિ૦ — આપના કેવળી મનમાં આ બધું ઉભરાય
અને આપને કે ડાયરી નથી?

ચિ૦ — ગુડીચના ગુજરાતી બાબિસ્ટર થઈ ગયા.
તેણે ઈંગ્લેન્ડ બાકીનું બધાનું આપ્યું — ઇંગ્લેન્ડના રહેવામાં
તેમણે ઘરમાં કે ડાયરીમાં રહી ઇન્દુકુમાર બેસ
નકુમાનમાં કે ડાયરીમાં રહી ઇન્દુકુમારની બેસ
બાજમાં કે દીવસે વેપાર કરવો કે ઘર ગયે બારિસ્ટર
રહ્યું! ગાડમાં જઈ ના સમાચાર આવે — બહાર
તૈયાર થઈ ગયા — તેમ ફરીથી તેમણે દિવાનખાને
કુંવર છે. વિચારીએ, એ વાત સાંભળવી મન કહેવું નહીં
કરવું. બસ, ~~કેવળ~~ ~~છે~~ મનને હોય — સારા હોય — તો
શરત ન આવ્યું! આપણા મનમાંથી કાઢી મૂકે હોય
અહીંના નથી હું ફરી વિયોગ નહીં કરું?

વિ૦ — કરવા ન જોઈએ: આપણી ફૂલ છે આ નથી
આવો પ્રસંગ એ બહુ આવતો નથી? પણ એવી બાબતોમાં
સાહેબલોકોને ડૂબ ન હોય એવા વ્યવહાર કરવા પડે છે.
ચૂ૦ — તે ખરું. પણ તે કેમ કરવું તે સમજ ન પડી.
ચિ૦ — એમને પોતાને તો પૂછો.
ચૂ૦ — ઘર જોઈએ. તે હું કહેવાનું હતો. આપણે
ડૉક્ટર મોકલો તો બે દિવસ રહેવું પડે.

ચિ૦— નિયમના ભંગ જેટલી મોટી ઝંઝટો હોય તો
આટલી વધારે રાખજો કે જે દિવસે આટલું પડે તો
આટલું પણ તેમાં મન રંજન કરીને તેને છોડવી
ચિત્ત જાતે તેની વ્યવસ્થા કરીને જાણો. વ્યવસ્થાપકને
નહીં સૂઝે તો હું વિચારીશ. ~~[illegible]~~

હિ૦— ભલે — ઠીક — એવી બાબતોને માટે આટલું
ઘટે ~~[illegible]~~ ખરું. તો જરૂર તેમ કરીશું. તમે વિચાર કરજો-

ચિ૦— હું તેને વાત કરું?

હિ૦— નહીં, નહીં; તે આપણે વિચાર પડે છે? [illegible] શા માટે આવવું છે?
પછી હું જ કરીશ. વાહ, ~~[illegible]~~ [illegible]

ચિ૦— નાહક [illegible]! [illegible] તો [illegible] કરે? [illegible]
ઓળખવાનું છે એટલામાં આવું રહસ્ય શું [illegible] થઈ જાય.
[illegible] પંદર દિવસમાં આવું
કુદી [illegible].

હિ૦— તે જરૂર હું આવું.

ચિ૦— [illegible], આપ તો [illegible] છો. પણ આવું [illegible] પડે તો [illegible] [illegible]
~~[illegible]~~ [illegible] ખબર [illegible] હોય તો. [illegible]
જેવો ગરીબ દુઃખી થઈ જાય. [illegible]
આવો [illegible] કાંઈ [illegible] લાગશે. [illegible] આવું કરીશ! [illegible] [illegible]

હિ૦— [illegible], [illegible] કરે [illegible] [illegible]
કુટેવ! તે [illegible] કરવું જ પડશે. [illegible] માટે [illegible] તો [illegible]
[illegible] ~~[illegible]~~ પડશે?

ચિ૦— ~~[illegible]~~ હું [illegible] શું?
આપ જ ~~[illegible]~~ આપો છો તો [illegible] [illegible] પડે છે તો [illegible]

હિ૦— હું [illegible] [illegible] [illegible] જાય. [illegible]
— [illegible] વિચારવાનું ~~[illegible]~~ તો [illegible] [illegible]
— [illegible] [illegible] [illegible] — [illegible] તો [illegible]

કિ૦— ત્યારે, પણ ભાડૂતને કે કારીગરને દરવાજેથી
ફરી આવવા કે હજી બાકી છે?

હિં૦— બસ—ચાર—એ બહું આખર છે—તેને
શું કામ છે ભાઈ?

કિ૦— ત્યારે કામ શું—એ બહું આને
રાખીને ભાડું છે—રોકડા—આની રાજરોજ ભાડું છે ને
ભરવાઈ પડશે ને ભાગ ભરીએ. ને કંઈ મહાલ લેવાને
વિચાર કરીએ તો આવીએ છું પણ કામ આવીશે. કાઢવો

શે૦— કે કામ આવીશે— ઘેટાં ના ટૂંકે
બાબ બજી. ભાડું રાખેલી રાખ છે તેનાં ભાડું
ને તે મને કહાવે છે કે હું તેમને કહેવું છું ને તે હજી
હવે ભાવતું છે. કે તેની મિલા ભાડુંકુલ કર નહીં.
કિનારાનું ભાગ્ય કિંમતે ન કરીએ. હવે ભાડુંવાળા
ને પછી ભાડૂકારીગર— મહાલમાં ને કહાવવામાં ભાડે-
મિલાવું વિચાર! બસ, હવે તમે જાવ. હું ફરી આવીશ.
કિ૦— બહુ સારું. પછી ત્યારે મળીશું. સાહેબ

હિં૦— આપણ મહેરબાન— (કિ૦ જાય છે
મહેરબાન.

હિં૦— કહે કે— ભાડૂકાત આને કરી રાખ્યા—
“મહેરબાન કરેલા” વગેરે. જાણે રાખે મારાને લેવાને—
કિરાયા કરેલાવાળાને ચાર દિવસનું
આમાં કરી છે ? — કિરાયા કારીગરવાળાને સોની—માનું.
મળ્યું નથી કે મળવાના પણ દિવસ કેટલા રહ્યા—મારા ભાડાનો
આખુંના ભાડુવાતને સોમને ડાહ્યા કર્યા

હું કહેતો ફરીશ — તેમને હું સ્વીટલાપનું આપજો. એમની
— આ સ્વાધીનતાનું શું કરું? — ફુલસ્વરૂપિણી
પરીઓના બાળકો ને એમનું મોઢું બાળક એમને હાથ
લાગ્યું — તો મને બાળકની પરવાનગી લીધી તો ઠીક
— હિંદુ-મુસલમાની ધર્મ આ વ્યવસ્થા છે હું એના
ઈશ્વર પર! (ટેબલ પર હાથ ઠોકી) — હું એ બાદ
તમને ઘનશ્યામ તો નથી જ આપું! — પણ શું
કરું તે ન જ સૂઝે — તો ફરીને વિચાર કરે સારા હતા?
— ~~[illegible]~~ (બંધ થઈ —) ભલા! — રામા! —

(બોબાય ભાવથી)
બાપ ઘરમાં છે કે?

ગાડી આવાય. ~~[illegible]~~ (ભાવથી)
ઝૂંપાય — બાપુ, બેન આવી. ~~[illegible]~~ —
ફિર — બાપ. ઝૂંપડીમાં [illegible] બહાર છે; ઘરમાં કેવળ —
બાપજી — એને ફેંકનાર — બહાર છે. ઘરમાં પણ બીજો
— [illegible] — [illegible] — બહાર છે. પણ તારા
ઘરમાં ~~[illegible]~~ તો ન રહ્યું — એમ ધરમ મારા નવા
બેઠા બધા — તો ઘર ~~[illegible]~~ ફેરવવા ધરતી લાવું. ફરીથી.
— આવ લાવું ધણી — ભલા આવ! — નવી નવી —
ના-ના — એવી [illegible] ધણી — લાવું એમની લાવું આવી!
ધણી મારા ઘરમાં ફુલવાળી બેઠી છે; ધણી મારા
બાળકોનો બારણાંવાળી છે. — હવે લાવું કે એમની હાથ
~~[illegible]~~
મને દેખાય છે કે હું તેમને દેખાવું છું! — ~~[illegible]~~ તેમને
~~[illegible]~~ આવજો
~~[illegible]~~ મનાવવું રહ્યું! — એવું
રહ્યું તો ટોળામાંથી [illegible] [illegible]
ઓગળવાનાં બારી. રાઘવ છે ઓરડામાં ફિરકું [illegible]) — [illegible] —
મને લાવું. (ભાવથી આપવું છે — હાં, ગાડી આવી) (ભાવ.)

~~બોમ્બથી~~ પડેલાં ઓરડાની ભાંગેલી ઇમારતનો
દૃશ્ય : ~~[illegible]~~ ભાગ ઉપર એક ઝાંખા ફાનસનો પ્રકાશ [illegible]
~~[illegible]~~ ઓફિસ ટેબલની ખુરશીના [illegible]
(પડદો). રંગોલી તથા ચાલતાં - ખુરશી ઉપર પડેલા [illegible]
દૃશ્ય. ચાંદરણાંની [illegible]

~~ઓરડીની [illegible] [illegible] ફૂટેલાં છે; [illegible]~~
~~[illegible] છે; [illegible] ફૂટેલું છે; [illegible]~~
~~[illegible] છે; [illegible] છે, તો [illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~

[illegible] ઓરડામાં — [illegible] [illegible]

~~[illegible]~~ [illegible] છે. [illegible]
[illegible] છે [illegible] [illegible] છે, [illegible]
છે — [illegible] [illegible] ઉપર [illegible]
[illegible] છે, તો [illegible] ઉપર [illegible]
તો [illegible] છે. [illegible]
(ઢોલ વાગે) [illegible] — [illegible] — [illegible]! [illegible]!

રંગોલી — લ્યો... [illegible]... આવ, આવતી જા!

(ઢોલાનું [illegible])

આવો, આવો, દીવાન — ~~[illegible]~~ ભલે પધાર્યા!

આવો! ઓહો! આવો! — ! ~~[illegible]~~ [illegible] નહીં!

દીવા — નહીં, ભાઈ, નહીં! [illegible]

આવી રાત ~~[illegible]~~ [illegible] આવતી [illegible]

મહેરબાન ~~[illegible]~~ [illegible] છે. ઓહો! [illegible]

દીવા — આવો, તમારી ભાવનામાં [illegible]: [illegible]

દીઠાં નહીં!

શાપુર. — રસોઈ ને કામકાજ [illegible] ભાર રહે. રંગીલા
મેળો જોવાનો ય ન દીધો. [illegible]
પહેલો [illegible] પુરાણો — પછી હું કામકાજ [illegible] કરવું
શું.

રંગી. — નહીં નથી હું ન [illegible]

રંગીલા — શું કહે છે [illegible] [illegible] નાના

પહેલાં હવે [illegible] વાત છે [illegible] પણ ભાગે + આપણે
[illegible] ના પછી [illegible] છે! [illegible]
એ તો [illegible] કે [illegible] કરાવે પણ [illegible]
[illegible] આપણે [illegible]
[illegible] ને [illegible]
[illegible] સમજાવી.

[illegible] — રંગીલા [illegible], તું [illegible] ખૂબ [illegible]! [illegible]
[illegible] આપણે [illegible]
[illegible] — [illegible] ની! [illegible]
— [illegible]
[illegible]!

શાપુર. — [illegible] રંગીલા [illegible]
[illegible] — [illegible] છે — [illegible]
— [illegible] ને [illegible] છે — [illegible]
[illegible] ને [illegible]
[illegible] — ને [illegible]
[illegible] ને [illegible] છે — [illegible] ને [illegible]
[illegible] ને રંગીલા [illegible] ને [illegible]

૩૪ ૨૯

તો બહાર નીકળે કે બેઆબરૂ થઈ બજારમાં બહાર રહે. તેમના
પાસે રહેલી તેમની નોકરી કરી તેમના મન ગમતાનો બહિષ્કાર
આપોઆપ મફત કર કે તેમને લાગે આવવાનું મન
તેમાં આપણો આશય નથી ! ને મુંબાઈમાં બેઠે બેઠે મન તેમ
તેમ આપણે બહાર આવીને પોકારીએ. આપણો
ભિખારાં જેઠને આ દેશમાં આપણે ને બાર રહેલા
ભેળા આવે થઈ પછી આપણે કે આપણું બાર કલા
ભેળા આવે થઈ પછી આપણે કે ગુણમાં બેસીને કુળ આપવાનું
ફળવાળાનું કુળદેવતા રહે ને મુંબઈમાં જોઈને કુળ આપવાનું
ભેળા નાખવાનું - આ મન રહ્યા થઈ બળવાન આવા આપણો
આપવા કે ન આપે તો એમની બાબતો અમલદારોનો.
આપવા કે ન આપે તો એમની બાબતો અમલદારોનો. આ દેશમાં જે
લોકો વિચારે આપણો બહુ જ કરવા. આ દેશમાં જે
માણસ આટલો ધીમાલમાટરને ત્યાં જ હોય કે બહારની
પણ તેની પાસે હોય — ને કામ એમના મનનું
કારીગર બહુ જ કાર્યકરને મળે લાયક છે. એવા બાબતે
આવે તેમના હાથમાં પછી આવે તો તેમાંથી
કામ કરાવવાનું ને તે પછી. જે ઘણો ત્યાં આવેલા
બેઆબરૂ થઈ દેશમાં બહુ લાંબા વખત સુધી જોડનો કામ કરશે
ત્યાં. આ દેશને આંગણે પાછા લાવી ધાર્મિક આપી દેશ લાવ-
બહુ બહાર જોડ પાર પાર લાગી ધાર્મિક ત્યાંથી લાવીએ છે
બુટ્ટાવાળા, વાસણ દેશ તોડવાનું કામ હાથમાં લાવીએ છે
તેમાં ધારો કામ આપણો. તો કે, ફાંસા,
તેમાં ધારો કામ આ બાબતમાં લાવવા?
તેમ ભલે ઈ ફેરવે આ ગુણાકાર લાવવો? હજી-તો
શું ભલે દેશમાં બાબત બનાવો હજી.
શાંતિ— હોઠ, આ હજી દેશમાં -
પરીક્ષા-મેળામાં જશે. - છુટ્ટે આંગણ —
'હું — હા ! — હું બહારનો ન હતો ! — પૂરી
કેમ ?

[illegible] — આવ્યો [illegible]

હું [illegible] નહીં [illegible]! — [illegible] — [illegible] —

[illegible] — [illegible] — [illegible] — ઉપાય.

રં૦ — પણ [illegible] [illegible] [illegible] કરતો નહીં — તો

પં૦ — [illegible] — [illegible] — [illegible] — [illegible] છે.

રં૦ — ભાઈઓ, [illegible] [illegible] ને [illegible] પણ

આવે તો આપણા હાથમાં કાંઈ નહીં આવે — ખરું — ખોટું,

[illegible] [illegible] પણ [illegible] [illegible] ને [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] કરશે — તો!

[illegible] — [illegible] તો [illegible] [illegible]! [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] છે! [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

તો [illegible]! [illegible] [illegible] [illegible] ને [illegible]

[illegible] [illegible] તો [illegible] [illegible] છે!

રં૦ — [illegible], [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] ને

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] — આપણે [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] — [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] — [illegible], આપણે, [illegible],

[illegible], [illegible] [illegible] ના [illegible].

[illegible], ને [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] — તો [illegible], [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] નથી.

રં — નહીં [illegible], [illegible], નહીં [illegible]. [illegible] તો [illegible] [illegible]

પ્રવેશ ૨

<u>સ્થળ</u>. હરિશ્ચંદ્રના દરબારમહેલમાં કુસ્તીદંગલની [illegible]
માટે આપેલું [illegible] દીવાનખાનું. વચ્ચે મોટો દરવાજો [illegible]
વરંડો, બાગ, અને [illegible] સમુદ્ર દેખાય છે. દીવાનખાનું
શણગારેલું છે. દરવાજાની બંને બાજુએ બે પહેરાવાળા
ઊભા છે. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
નીકળ્યો છે, સમય [illegible] પછીનો.

[illegible] [illegible]

([illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે, [illegible]
[illegible] [illegible] કુસ્તીદંગલનું [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
નીકળ્યો. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] — [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible])

[illegible] — ([illegible] [illegible]) [illegible] [illegible]
[illegible] — [illegible] આ [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible]
[illegible] [illegible] આ [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] આ [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] આ [illegible] [illegible]
આ [illegible] [illegible]! આ [illegible] [illegible] [illegible]
આ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

એવાને પણ આવા વિચાર ~~[illegible]~~ કેવા આવતા હશે
નથી! ~~[illegible]~~ તો હરિશ્ચંદ્રમહારાજ ને કૃષ્ણમંત્રનો
એવાં બાળકાંને દુઃખોમાંથી ~~[illegible]~~ [illegible] વિચાર કેવાં
કેવું લાગતું હશે? ~~[illegible]~~ વિશ્વમાં એક વાર તો એને
લાગે પણ આવાં પ્રેમી કુરુક્ષેત્રના ઘણા પતિ [illegible]
(તે કેમ કેવાં આમ [illegible] હશે તેથી જ!
હરિશ્ચંદ્રને કુરુક્ષેત્ર પડ્યાં હતાં તો [illegible]
રાજપાટમાં ~~[illegible]~~ [illegible] હતા! [illegible] કૃપાથી [illegible]
~~[illegible]~~ છે? તેમના દુઃખમાં [illegible] ~~[illegible]~~ પડ્યાં
ને ~~[illegible]~~ આ પણ દુઃખે [illegible]
[illegible] તે એમને આ દુઃખ આવ્યાં! — [illegible]
વિના [illegible] છે ~~[illegible]~~ હરિશ્ચંદ્ર આ
[illegible] [illegible] નથી! — તેમ છતાં તો
[illegible] [illegible] [illegible] — [illegible]
તેમાં ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] છે! — [illegible]
[illegible]) — [illegible] ગાયું તે [illegible] — [illegible]! [illegible]
[illegible] [illegible] ગમતું હશે! ([illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]

કૃષ્ણ — (સ્વગત) ~~[illegible]~~ [illegible]!

બહેન ક્યાં ગયાં છે?

દાસ — ભાગ્યવાન, બહેન [illegible] [illegible]
ધ્યાન ધરે છે. ([illegible] ~~[illegible]~~

~~કૃષ્ણ — [illegible]~~

~~[illegible]~~

(કૃષ્ણ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

કુસુમ ગાતી સંભળાય છે.

प्रातर्मेदिनि नीलमाकर सवने ज्योतिः सुवर्णाय ते
प्रातर्व्योम निबद्ध एष भवता मन्त्रः प्रणामाञ्जलिः।
पुष्पस्यंग सुरक्षितजात सुकृतीर्णैकः स्फुरत्किर्मल-
ज्ञाना पावन समस्त माहिमहिमा लीये परे ब्रह्मणि॥

કુસુમ — (બે કાન માંડી સાંભળી રહી મુગ્ધભાવે સાંભળતી ઉભી રહી છે) કે ઘડીવાર પછી તે કોઈ ફરી આવીને બોલે છે) સુભદ્રા! બહેન ... રાજે પણ રહેતા પર ફરી નહીં તે વાંચીને સૂઈ રહ્યાં!

દાસી — ના બહેન, ... એમને હવે એમ થાય છે. ... તો રોજ એમને કહ્યું છું કે પલંગ પાસે ઘડીક પાસે ... સૂવાની વાત કરવું પણ નથી છે.

કુસુ — પણ એ મ્હારી વાતને ... ઘણી ... રડું કરી? નમારાં બહેન કે તે પણ આવાં થયાં તે ખરું હવે આવી ગમે છે તે હવે બની

કુસુમ — તેમને આ કહેણ ગમ્યાં નથી છે તો ... — સુભદ્રા, ના મ્હારી રજા નહિ — તે એમને તે મ્હારે!

કુસુમ ... આવ -

દાસી — ના, એ વાત ... થશે. એને માટે આવા ... ઘરની ... સ્વભાવ છે તેણે આકાર ... ન સમજે. ના

કુસુમ — સુભદ્રા, એ વાત ... કે ... સાંજના વાંચવાં કુસુમ આવ્યો કે ... — કહું તે ... નહીં — ના, હું ... કરવાની પછી પણ ... (દાસી જાય છે.)

બહેન, તમારી ઇચ્છાએ આ મહાત્માની સેવા એ સ્વીકારી; પણ કુસુમ, મુગ્ધભાવે, કે ... તો એમને એ ... છે ... તે હું ... !

~~[illegible]~~ આવશે ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] આવડું [illegible] કરી છે તો હું કહું છું ~~[illegible]~~
હું તો કોઈ કરતું નથી! હું [illegible] નથી પણ [illegible] છું!

(જાય છે)

~~([illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible])~~

પ્રવેશ

[illegible] — ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] [illegible] ~~[illegible]~~
[illegible] [illegible], [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] ([illegible]) . [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

([illegible] [illegible] [illegible] છે — [illegible]
[illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible]
[illegible] છે)

[illegible] — ([illegible] [illegible]) [illegible] [illegible], [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]

[illegible] — [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ?

[illegible] — [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] — [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] — [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] — [illegible] [illegible] [illegible] ([illegible])
[illegible] [illegible] છે ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] — ([illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ?

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible]

[illegible] — [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

અર કહેવે હોત તારે મીઠું સાંભળવાનાના હાતી પરાં ગિલગિલી તો

નાન ફૂટી આવે
સારા — ફોર્ચ ફાર મિત્ર નાહી. તેના ઘર પર ધંધુ

મારુ મિત્ર સાથ ફો મિઠ્ઠન ફાર સાંભળવા તેર

ઘરી આવે હો મહેરબાની વાત — મેં તેના ઘર પર ફૂંકી

નાહ્યો. [illegible] ઘાવ ફૂલ નહિ. મેરબાની વાત — તેના સાથ

— હાં — [illegible] ફૂલ નહિ સાથે મહેરબાન નહિ ટાળ્યું છે.

[illegible] — [illegible] હોય, મારીજ

સારા — રોજગારનું મન ફેર તાળવું [illegible]

તેને રોજગારનો મેં હવે મારા ઘરમાં જ ઘણાં [illegible]

ફરવા માંડ્યા. ઘરમાં સાંભળવાનું મન માનતું

હાં કે તેનું મન માનતાં આવશે તો મન [illegible]

ફરવાં પણ આવશે. — નહીં — [illegible] મારે તો

સાહેબ — [illegible] — તો [illegible] છે — તે [illegible]

[illegible] તેને મારે છે. [illegible] કહેવા તો [illegible]

ઘેરીને — કે [illegible] પાસે [illegible]

ઘર. — હવે, હવે ઘર નાહી, [illegible] ફરવા પાછો

[illegible] ઘણાં માને, [illegible] "ગોપ" નહીં નાહી. તેને

સાંભળી [illegible]

તેના મારાં ઘરે [illegible]

તેના સાથ ફૂલ રહેવા [illegible]

ફરવા [illegible] "રોનકી" [illegible]

[illegible] નહીં નાહી — [illegible]

— તે મેં [illegible] — [illegible] — [illegible] પર [illegible]

(સારુ છે).

મોકલી.

39.

~~રંગ~~ રંગીલા.— શું વગર મારેલા, હવે કાંઈ રહ્યો.
નાટક ના રહ્યું.

ફાકુર.— શું કહે, બાકી આજે મારે ઉભાવવો
મુરખો! (પડખામાંની ટોપી લઈને) આમ જો! એટલે
ટલા, પહેલા મારે ફેટાય રહ્યા [નહિ] કે આટલે બાવલાના
~~શું ફેટા~~ ફેરવો ફેરવું ફાય બાકી છે? — હવાલા બાકી
બાવલો, બાવલા બે ફાય પછી ઉભું છે તે સાંભળે
હોય તેમાં કંઈ ફરવાનું બાકીનો, કે ઓટલે આવી
બેટલે તો બીજા કંઈ નું ભાવવાનો! બસ, વેલા
ને ફાવે મહાલે. નું કંઈ ફરવાનું

રંગીલા.— પણ મારે લીધું ને કંઈ
ફેલાવો! ફેરવા આરામાં છે? ક્રૂ કોઈ
~~ફા~~ ફાકુર.— તે ~~...~~ ઉભાવવા માંગો છો ને!
આ મિજાજી તો ભલું લાગે ને!

રંગીલા.— તે બને ભારોભાર બધું બેઠા કરી
તો પહેલાં મિત્ર પણ કરી મુકવાનો!

(~~...~~

સ્વરૂપ — (બોલી આગળથી) આરામ, આવો!

~~રંગીલા~~ ફાકુર — આવો બેઠા આગળ. બસ,
રંગીલા, સ્વરૂપને બોલાવો નહીં. ~~...~~ મને તેડવું
કહાડે.

(રંગીલા મહીં બતાવી બાજુ છે. ~~...~~
~~...~~ મુખીઆઈનો આરામ તે તેમના બાબાજી. ~~...~~

~~૪૧રૂ. ૧૦~~

(રવીન્દ્ર [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] હતો.

(કૃષ્ણ અને રાધિકા [illegible]
[illegible] ઘણાં છે. કૃષ્ણ [illegible] [illegible] આવતાં છે. કૃષ્ણ
[illegible] [illegible] બધી બધી ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે.)

[illegible]

[illegible]

રા૦ — કહીં કહીં વાત કહી મનમાંની, મારી કેમ, કૃષ્ણ [illegible]

~~[illegible]~~

સાગર ભર્યાં, કુંજે રે [illegible]

કૃષ્ણ૦ — [illegible]

[illegible]

[illegible]

રા૦ — [illegible]

સાગર ને કુંજે રે [illegible]

કૃષ્ણ૦ — [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

રા૦ — [illegible]

[illegible]

[illegible]

કૃષ્ણ — [illegible]

કુસુમ૦ — સાહેબજી! જેવાં સારું આ મારાં કુટુંબ-
જીવન છે તેવાં જ તમને ગમતે હું બનાવું કરીશ તો
[illegible] પ્રભુ તમારે કુટુંબનો જ [illegible] કરશે.

સુશીલા૦ — હું પણ એમ જ જાણું છું. પ્રભુ પોતાનાં બાળકોને
જેમ વધારે વહાલાં કરે છે તેમ તેને સુખને ઠેકાણે દુઃખ
જ વધારે આપે છે. કુસુમબહેન, સુખ [illegible] માણસને
પીડે છે તે સંતોષ દુઃખથી મળતો આ મનુષ્યદેહ દુઃખી [illegible]
પ્રભુની [illegible] શોધ પામે છે. માટે કુસુમબહેન, આ મનુષ્યને
પામેલાં છે તે દુઃખને [illegible] દુઃખ તો ખોટું નથી છે.

દુઃખ તે નથી તે દુઃખ તે જ [illegible] છે, દુઃખ [illegible]
દુઃખ વિના પ્યારી વાલાનું [illegible] પડતાં ન [illegible]
સાચું ન [illegible]

(કંપીને હસીને) ઓ [illegible] [illegible] [illegible] બહેન! [illegible]
— હું [illegible] — તે આ કરો! ([illegible]
[illegible] આપે છે તે [illegible] માટે છે?

કુસુમ — [illegible] કરો! ([illegible]
[illegible]

કુસુમ૦ — [illegible]! તે [illegible] [illegible] તો આવાં
પ્રેમ કરવાનો પ્રસંગ મળે છે તે આવાં સાચુંજનના [illegible]
[illegible] છે તે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] મન માને છે તે [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] નહિ?

કુસુમ૦ — [illegible] આવાં દુઃખ [illegible] [illegible] તે [illegible]
[illegible]? કુસુમબહેન, [illegible] [illegible] તો મને [illegible]

દુન્યાની ઊંડાણી જાણું કરતા એ ભેદાઈ[illegible]
શોધનારી જોનારી બહેન મારી તે જ[illegible]

~~પાણીમાં ઉંડાણી [illegible]~~

~~પાણી ઉંડાણી [illegible] [illegible]~~

વહેતી છલકાતી જતી ઘાટમાં આવી
મનની ~~[illegible]~~ મહાસાગરે મારા સંકૂલનો નું સંપ્ર[illegible]

~~[illegible] [illegible], [illegible]~~

કદરૂ નયણો, દલ ધારી, ધારીને અંગાળે લૈ
માંડે છે ચરણ ચડી   આગે ઉજમાળ બ!
આગે કૈંક અટૂટ પથ[illegible], આગળનો છે [illegible]
આગે મારી બહેન છું. [illegible] કોની કો[illegible]
જોની ને [illegible] [illegible] જોની તેના [illegible]
જાગવામાં ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] [illegible]

૩૪ . ૩૫

મહાત્માનો આમંત્રણ આવ્યો છે ત્યારે જવા પ્રશ્ને. સંસાર
સંસાર મેં જગતનો કરી રાખ્યો છે તો કેમ ત્યાગ! સંસાર ન
ત્યાગ કરાય ના તેવું એટલે હવે મન લાગ્યું જાય નહિ—

કુંકુંબહેન— કુસુમના જેવી પાસે બહેન જગતમાં નથી
નહીં જ ક્યારે!—મારે જીવન જ્યારે નંદકુંવર પર જેટલા ને સાધે
જોઉં અને ... મહેરની લાગણી! મારે ... કુંદને ...
ત્યાગ! કુંકુ— બહેન, મારા હૃદયનો વિચાર કહું છું—કોઈ
જીવન ત્યાગીજન થાય તો હું ત્યાં જઈ મારો સંસાર
ત્યાગ છું.

કોકિલ— એ જ્યાં ત્યાગપૂર્વક જાય છે— હું તો ~~...~~
કુસુમ— નહિ સંસારી બેન— હું તો
~~...~~ સંસાર નહીં ~~...~~ નહિ ફુલાવનારી ને ~~...~~ ત્યાગ કરું એ ~~...~~ —નહીં બહેનપણા મારી ત્યાગની
ત્યાગનારી ... ભગવાન કરતાં. (કુસુમ સંસારી
કુંકુ— ... ગાય છે તેને કુસુમ પણ ગાય છે.

કુંકુ નામની ગિરિ ઉપર ગાય છે.

કુંકુ— કુસુમ! સંસારે આ સંસારે, કુસુમ! સંસારે સંસારે,
" " "
તું પામી ને સંસારનો સાગર! કુ " " "
કુંકુ— કુંકુનું જીવન સમર્પણ કર્યું છે કુસુમ સંસારે સંસારે!
" "
નહીં હું બહેન, હું પ્રેમ વિરહ ...
કુંકુ— કુસુમને ત્યાગનું ... કુંકુને દુઃખ
" " "
કુસુમ! તું પામી છે જ્યારે " " સંસાર ને રહે!
" " "
કુસુમ— બહેનને જગતનો મોહ છૂટ્યો, " " "
બહેનને વિશ્વાસમાં રાખો,

કુંકુ— (હવે ઉભી) ... છે આ! કુસુમ! છે ... મારા!
... ઘરમાં હું છું આ ... છે ના ... ચાહતા!
... મારા, ... મારા ... છે ...
... જી.

દુનિયામાં કંઈકાઈ નવું રચવા કે ઓળખાયું .
ફૂલદેવની આંગણાની અંદર મહારો તે નવું રચાયું.
વાદળી છવાઈ નથી ઘટાકે ગડાઈ નથી .
મળની માળાઓ, તે મહારા સંકુલની હું સંદીકા! કલાનું
ચૂંટ ધામ, પેન ધરતી, ધરતીને સંગાતે રાખી,
માંડે છે પવન મધુ નાગરે સમાનત સમાજ! કલાનું
નાગરીકું અદ્વૈત ધામ, નાગનો હું આત્મધામ,
વાનરે મહારી અદ્ભુત હું! તે નાગે જેની નાગ હું! કલા
નાગી તકે કરે કરે? નાગી તે તો હું ઘટ રહ્યો!
નગરવાળાની નાગર મરજી! દુનિયા નવાવાળી છું. કલા
નવાવો!

કુસુમ — ~~અહો~~, તમારે મન બનાવવું હોય તેટલું બનાવો! ~~કિરણ~~ કેમ
નથી આકૃતિઓમાં રહી આકૃતિ કહ્યાં છો તે તેટલા ~~કિરણ~~ જુદા
રાખો છો તેટલા ન ફેરવતા રાખો છો - પણ કુસુમ તો જુદા
કુમુદ — ~~અહો~~ નહિ જુએ તો જુએ, પણ તે ફરતી ઝુલા
કોઈના ઝુલાવેલી ઝુલા?
વેલો કે પવન કોઈના ઝુલાવેલી પરી તો નહિ પણ ઝુલાવેલી.
કુસુમ — તમારી એ ઝુલાવેલી પરી તો હું શું કરવા ઝુલા!
કુમુદ — મેં શું કરવા ઝુલાવ્યા તે ~~મન~~ મનમાં આવેલી
કુસુમ — તમે મહારા ઉપર દયા લાવો તે
વાદળા નહીં.

કુમુદ — ~~કુસુમ~~ કુસુમ! નવાવાળામાં આવેલી ~~નથી~~ વાદળા પડી
~~કરવાનું કરવાનું~~ કરવાનું નહિ
હતી, પણ ~~પડદો~~ વાદળ એ સંભારવા સંકુલનો
પડદ ફૂલમાંથી મન કરવાની તે સંભારવા લાયક છે. કોઈ તો
નહિ ~~કરવાનું~~ કરવાની રીતે વાતો છે.
~~નાટક~~ મહારો સંદુ તેનું ~~નાટ~~ આત્મદાનમાં કરવાનું
વાતો તેરવાનું ત્યાં પડ કે ત્યારે પડદો તો
તે મન મહારે માટે! ~~નાટક~~ નાટક ત્યાં

તો હું આ સંદૂકે [illegible] કરનાર ના [illegible]!
મારી કૃષ્ણની કૃપા વડે કેમ ને કેમની કરાવું!

કૃષ્ણ — (વિચારમાં પડી) — હા — તે તો સત્ય છે!

પ્રેમ — પણ તમે આજે કેમ આવ્યા છો!

કૃષ્ણ — મારા કુટુંબની આજીવિકા [illegible] કરનારા [illegible]

[illegible] આ [illegible] પાલિગ્રામ(?)ની [illegible]

[illegible] હતો તે દિવસે તે આજે આવ્યો હતો [illegible]

[illegible] કરી આવ્યો. કૃષ્ણ, મારા [illegible]

આજે [illegible] આવ્યો. તું તે માને છે?

[illegible] આજે [illegible] કેમ મારી [illegible]! (ફરી)

કૃષ્ણ — નહીં કેમ મારી [illegible]!

[illegible] નિશ્ચય [illegible] તે [illegible]

[illegible] રહ્યો નથી તે [illegible]

([illegible])

કૃષ્ણ — [illegible] [illegible]!

તે [illegible] કૃષ્ણ [illegible] છે તે [illegible] કૃષ્ણની [illegible]!

કૃષ્ણ! [illegible]!

કૃષ્ણ — [illegible] કરનારે [illegible] આજે [illegible]!

[illegible] તે [illegible]!

કૃષ્ણ! [illegible]

કૃષ્ણ — [illegible]; હું તે [illegible]!

[illegible] લાગે [illegible]!

કૃષ્ણ! [illegible]

[illegible] — [illegible] હું [illegible]!

હું તે [illegible] — [illegible]!

કૃષ્ણ [illegible]

[illegible]! [illegible]! [illegible]!

કૃષ્ણ [illegible], કૃષ્ણ [illegible]! [illegible]

કૃષ્ણ! [illegible]

41

કુસુમ.— બહેન! હું પણ ભાગ્યમાં માનું, તું આગ્રહ ધરમ-દેવ?
કર્મ મિત્ર પ્રિય સ્નેહને તેડું લાવું, તું કહે?

કુંદન! ગાય છે ગુ૦

કુંદન — ભરતાર જેને ભોગવી વૈરાગ્ય લાગી પરમ વિહાર;
સંસાર દિવાલ દૂર રે સૌ-જાણે દુનિયાં સંગ્રામ,

કુસુમનું ગાય છે ગુ૦

અમૃત-રૂપ આકાશ-રૂપ એ મધુર ચમકેલ રંગ!
પ્રેમ ભરી એને તું દે ભાગ્ય પ્રભુ ધરમનો સંગ!

કુસુમ, ગાય છે ગુ૦

તું દુઃખ લાગી, તે દુઃખ લાગી, દુઃખ વિરોધ સ્વભાવ!
પણ આ જગત-સંસારમાં તો દૂર કરી ફુલાવ! કુસુમ૦
ભાગ્ય દુનિયામાં મેં ભોગી દુઃખમાં રસ-સાગર,
ત્યાગ કરી એ ભોગવ્યું, મન પતિમાં એ સાગર!

કુસુમ.— બહેન! એ ધર્મ તમે શીખવ્યો. કુસુમ૦— મને સ્વાધ્યાય સ્વીકારશે તે પ્રમાણે હું ધરાવું.

કુંદન.— ભગવાનનું અખંડ સ્મરણમાં આવ્યું! પતિને જો — આકાશ ને પૃથ્વી સાથે જેનું વચન છે તે આપણા મહાત્માએ મને તેમ કહી કહેલો તે મેં તને કહેલો છે! આકાશમાં રહે પોતાના નહીં પણ પૃથ્વી પર જેને લાગે છે તેમ પુરુષને સ્વામી તરીકે ભજે છે! કુસુમ, તારી પણ મહાત્માએ આ વાતમાં ધર્મ નહી રાખ્યો છે!

કુસુમ.— એને કોણ હાથે કરી — પ્રભુ! પ્રભુ! એ તો અહીંયાં જ! મને તે સ્વપ્નમાં એમને અધિકાર
એવાં મહાત્માએ આપેલો છે તેવાં કોઈ બીજાને નહીં મળે!

હાય! સાચેની કુમારિકા ટેરવે એવું સામ્રાજ્ય
સાક્ષીનું ~~[illegible]~~ અતિ વ્યક્તિ છે તેનું ના હું ભોગવું છું.
પણ તેના ઉપરથી મને વિચાર કર લાગે છે કે સંતો માટે
સ્વચ્છતાનો [આદિ] ઉપયોગ કરી બેઠેલા. કુમુદબહેન - રામચંદ્ર.
કરીને બહુ લાંબી ગયો છે તો આ મારાં દેવી ગયાં છે. કુમુદ-
બહેન, તમે કુમારિકા સાથે ફરીશી. સુમનબહેન પણ સાથે
ગયાં છે — સાંભળાય છે

(~~[illegible]~~ કુમાર બહાર થી

"કુમુદબહેન! આવો — શૃંગાર નથી તો કુમુદબહેનને
પણ નથી લાવો" ~~[illegible]~~

કુમુદ - બહેન, અરે. સુમનબહેન તેડવા આવ્યાં છે.
~~[illegible]~~ મહાદેવે સિવાય દર્શન માટે ગયા હશે. સુમનબહેન
[illegible] આપણે ત્યાં લાવી, લાવી, ~~[illegible]~~ [illegible]
[illegible] છીએ. ત્યાં મહાદેવ પર ~~[illegible]~~ કુટુંબની વાત [illegible]
તેમને ફૂલ આપવાના માટે [illegible]. કુમુદની રીત [illegible] પણ ત્યાં
[illegible] આવે છે તો કેમ પરાણે બોલાવવા [illegible] તો તો પણ [illegible]
~~[illegible]~~ [illegible]

સુમન - ~~[illegible]~~ [illegible] ~~[illegible]~~

[illegible] કુમાર કુટુંબના [illegible] પાસે

[illegible] - [illegible] [illegible]

(બેઉ બહાર જાય ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] છે. [illegible] [illegible],
[illegible] [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] પડી છે. [illegible] [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible]. [illegible]
~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] છે. તો
~~[illegible]~~
[illegible])

અંક ૨

~~પ્ર~~ વેશ ૧

સ્થળ. ચાલુક્યનગરનો રાજ દરબાર

સમય. રાત: [illegible]

~~ફાફડરાજા, [illegible]~~ [illegible]

ફાફડ. — આજ ત્રાંકનો સ્વયંવર છું છું — ~~[illegible]~~ હું [illegible]

ત્રાંકનો ~~[illegible]~~ સ્વયંવર છું. ~~[illegible] હું [illegible]~~ [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] કે આજ ત્રાંકમાં [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] — [illegible] હું [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] આ [illegible] [illegible] [illegible]

નો [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

(~~[illegible]~~ [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible])

[illegible] [illegible]

" [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible], [illegible]!

[illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible]!

[illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] તેમાં [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

([illegible] — [illegible] [illegible] [illegible]

હું [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible]!

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]! — [illegible]

હું ફરું ના પાછો ફરી !
હું મિલાવું દિલ નહિ મારી !
હું કરૂં વાત ઘમની,
~~હું કરૂં [illegible]~~
કરૂં વાત દિલદાર મનની,

પણ તેને તો એ મંજૂરી, જાણે નહીં કરી ત્યારે [illegible] !

~~હું [illegible]~~
હું ભલાભોળો! ચાંદનાં લોકો જાય છે દૂર જોઈએ! — સાહિત્ય ૫૦

ભોજરાજ રીતે ~~[illegible]~~ ચતાવીને ભલાવું લોભાવીને મને

તેનું કારણ હું ઠીકઠીક કે ~~[illegible]~~ સ્વાદ રસનામાં લાગવું

મુખમાં સ્વાદ રહે ભલાવશે! — હં, — લાલો.

લાંબુ લાલો.

(નિષ્કામના અમ પ્રેમિકો
કે ગાયન કીધું છે
ગાયકના ઠાકોર લાલો)

~~[illegible] — [illegible] ઓઢેલા,~~

ટેક, ~~[illegible]~~ ગાયકાળ, ~~[illegible]~~ આવ્યું હતું સાંજે ઘર ફર્યા

રાતનું હતું કે ચંદ્ર જ્યાં જ્યાં ગયો હતો

આ પાર — કાળ વિચારવાનાં ચંદ્ર સાંજે તારે

~~[illegible]~~ આવ આવ્યો આવીને સ્વાદ રસરસનાં ચંદ્ર સાંજે

~~[illegible]~~ ઘર ગાડી ભાવતાં ~~[illegible]~~ હોતી પરંતુ વિચારવાનાં ~~[illegible]~~

લાગે નહીં સાથે કરતો. ~~[illegible]~~ ચાલતાં હોતા પરંતુ

~~[illegible]~~ ફાંસ લાંબે કરવ આવ્યું

(લાંબાનું સાંભળી નાહી. લાંબા કરે છે જેમાં

કાકા – હાલાવે —વાંકા.

કાકી – વાડે, લાગવા, નાહી હતી ~~[illegible]~~ ભાવતું હતી

લાલો — [illegible]

શેઠાણી પણ શેઠને [illegible]

[illegible] — પણ એ શેઠ [illegible]

ફકીર૦ — [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ફકીર૦ — [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ફકીર૦ — [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

—ભાડૂત રે ત્યાં વધુ અભાવમાં વાર વાંચવી (બાકી)

~~૨ જો પ્રવેશ~~

સ્થળ. રાણીવાવળીના બંગલાના ઓરડા (વરંડો)

સમય: ~~[illegible]~~ રહેલ સવાર(?).

(~~[illegible] [illegible] [illegible]~~ મુકતા-
(બહાર રીતા કુંવાલીઓ બહાર વાર ગયા
(ભાઈ)

મહેર— કુકુરજાતો વડ આરામપ્રીતી ભરભરવાનું
કામ વળી સોંપ્યું છે. એમાં ભળવાનું કોઈ નહિ— પણ
સાચા સાચવા કુકરો મહાલે ના કુકરાવે
એવા એવા ચાકુવાળા કુકરો મહાલે ના કુકરાવે
ની. ને પણ કુતરા કરતાં એવો પણ ~~[illegible]~~ કુકરો
કુકુર વહાલો છે તેના કરતાં સાથેને ગોરવાળા ભલું
ભાવતો છે — નહિ ભાન છે કુકું પણ ભરી! ને કુકે
ની — તે ભલેને મહારી કુકુર મહારે ભાઈને હવે.
ભલેને ભાવવી ને ભને એની ચાકુરી ભલેને ભલેવે!
~~[illegible]~~ રહનારી ભાભુના ભરે ૫ મિનિટ ૧૨ (ભાભીબાઈ આવે)
— તે ભલી

ને ભાભુભાભ રાતીબાઈ!
ભાભ— ને અને કુભાભ! કુમારી ભલાવે
મહેર— કાંઈક ભાવે ના કાચીવાર —
ભાભ— મહારે કાચ! મહારે કેમ કાચ!

47 ૮

ના૦ ૧૨૦ — જેમનાં આંગળીઓ બાળ આપે છે?

સુર૦ — તે ~~...~~ આંખે લોહિ ઝરેલ હતું કે નહિ

આપે લોહિ ઝરેલ છે?

મુર૦ — તે ~~...~~ નહિ લાગે તો ન લે. ~~...~~રવા બેસશે.

આવાં બાળકોનો સ્વાસ પૂરેપૂરો આપે તે બાળકો

~~.~~ તેમાં રહ્યું — એમ જ શું થયું હશે! — આવ્યાં હતાં

આવો તો ખરાં!

મારાં બાળકો! સ્વાસ આપે છે રે,

પરમાત્મા છે રે, હે ! કાળો કહીશે!

મારાં બહેન છો રે! કશું ન જાણતાં રે!

~~...~~ગાળો જાણતાં રે કહીશું રહી બેસશે!

સાર૦ — (બોલી ગઈ બાઈઓ) (જરાક) આમ છે તો ~~...~~

કુળનાં પણ ફરીને બાળ આપતાં રહેવાં છે! ~~...~~ (બોલ્યા વિના)

કશું નથી કહે — પણ જાણ્યું તો ખરી!

પછી (બેસી રહી છે)

સુર૦ — બહેન, ગામમાંથી નથી. આવે બાળકો

ચારણ સ્વભાવે તો રહ્યો લાગતી

સાર૦ — (નિઃશ્વાસ નાખીને) એવું ફરીને આવ્યાં લાગતાં

મારાં ફૂલડાં જેવાં ફરતાં પણ ફૂલડાં!

સુર૦ — બહેન, ખરું આપ્યું છે તો જાણતાં. હવે

ગામ સઘળે ગયો એમ આવે દિવસમાં બાળક નથી

બાળક આપે સજાઓ માટે તો એ સઘળું છે આવતું

આવો બેસી રહ્યા તો છે! પરમાત્મા

આવે. એ રોજ આવી બાળકો નથી કાળ છે!

આપે છે તે રહ્યા છતાં સહેલું છે.

સુલ૦— તે સૌને [illegible] આપણે આપીને દેવું કરવાનાં

હતાં? હું ક્યાં જાણતો [illegible] હતો કે મારા બહેનો

[illegible] પણ વગરલાગે તે [illegible]

[illegible] તેને આપેલી ફૂલ લીધું?

સુર૦— [illegible] બહેન, તમે જુઓ છો [illegible] તો

હું તો ફૂલ માટે લાવ્યો.

[illegible] દેવું કરવાનાં હતાં?

સુલ૦— તમે દેવું કરવાનાં હતાં [illegible].

સુર૦— તમે જાણો છો કે હું મારા [illegible] તો

હું તો [illegible] [illegible] છું કે મારા [illegible]

[illegible] પણ [illegible] [illegible] દેવું [illegible]

સુલ૦— (મનમાં) હરિ! હરિ! આ [illegible]

[illegible] [illegible] તે ક્યાં આ [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] — [illegible]

[illegible] [illegible]. [illegible] — હું [illegible] [illegible]

[illegible] મારા [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] ફરી છે.

સુર૦— [illegible], તમારે [illegible] છે તો [illegible]

પણ [illegible] નથી નહિ. [illegible] તમારી [illegible] [illegible]

[illegible] તમારે [illegible] છું.

સુલ૦— હા, પણ [illegible].

સુર૦— [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] તો [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible].

ગ્રા૦ — તો શું ફરીથી આવવાના હતા?

મટ૦ — તો ફરી રાત આવવાની જરૂર નહિ. [illegible]
ફક્ત મારા દિલનો ઉભરો ઠાલવવા [illegible] પાછી આવી
પાણી
આવ[illegible] કે [illegible] [illegible] ઠીક તો [illegible] [illegible]
[illegible] મારે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] તો [illegible] ઠીક [illegible] [illegible] [illegible] તો [illegible]
[illegible] તેમના [illegible] [illegible] [illegible] તો [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] વિચાર કરીશ તો જોઈશ.

ગ્રા૦ — ઠીક, હું [illegible]
હું પછી ફરીથી આવું!

મટ૦ — હું [illegible] [illegible], હું વિચાર કરી [illegible]

ગ્રા૦ — [illegible] [illegible] ન [illegible], હું [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] પણ ઠીક [illegible] તો હું
[illegible].

મટ૦ — [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
પણ તમે જાણો છો! —

ગ્રા૦ — તો જોઈશું, બાપ! — [illegible] [illegible] [illegible] — [illegible] —!
ફરી પાછી આવશે [illegible] [illegible]. ([illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible])

. સાંજ. [illegible] રાજવાડાનું રંગભવન. જેમાં

બેઠો 'ઐતિહાસિક નાટક – મરાઠી [illegible] ને રંગભવનમાં

[illegible] "[illegible]"ની [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] – [illegible] – [illegible]

[illegible] – (રંગભવનમાં [illegible])

[illegible]

[illegible] ! [illegible]

[illegible]

[illegible] ! [illegible] –

[illegible]

[illegible] – [illegible]

[illegible]

[illegible] ! – [illegible]

[illegible] – ૬૨ – ૬૨

[illegible]

—છટ! — મારા જેવું વાત ~~ને~~ કુતૂહલ કર્યા વિના નથી રહેતી

— તે જો કે ઈશ્વ ત્યારે મારા મ્હારા પૈસાનો ને

કિસ્સા થાય છે — ત્યારે સાહેબલોકોનું હૃદય મ્હારે માટે

વાત્સલ્યથી ઉભરાતું છે! — વાતે આપણે પણ જો ન.

વરું! હું હુંસુધ વાયરનો છું ઇંડિયા તેને ત્યારે જેવું

~~વાયરનો~~ વિદાર વાયરની આ જોડની જેવું ઇરસીવ. આ

બંગલો વિલાયતી આવ્યો છે! — મ્હારા ફાંસા પછી

મહેલ ત્યાં સુધી વાયરનો જોઈ પીના માંડવાના હતી.

વાત ઠેકઠેકાણે મળવાના મોં વિકટ આપ્યા

ભાવ ... ... આ કાર્યક્રમ...

લેજો કરે સાહેબની પ્રીતિએ મને આ ... બંગલાની

વાત ... ... ઉપર

વાતો ... ... મારા

વાત કરી શકો છો! — પણ આ ... મારા

... ... છે! — સાહેબ પૈસાનું

ઉત્તર પ્રીતિનો વાંધો પડે છે. ... મને ...

ન ... ... ન હોય! — પણ ...

મ્હારે છે! — ત્યારે મ્હારે શું કરવું?

(પૈસાનું ... ...

કુશળ આવે છે તો તેમાં ... ...

... તેને ... ... છે!)

(આપણે ... આવે છે)

~~... — (... ...)~~

ફિરોઝ — કેમ ફુલ! તને ... ...

લગ્ન ફરીથી ... !

... — ... ... , ... , ...

...

ફિરોઝ — ... ... ~~...~~ ... ...

ગળે વળગાવતો વળગાવતા ? સાહેબ! ડાયરેક્ટરને
ઉંબરે ઊભો હું બહાર આવ્યો! ઈજ્જત નથી રહી. કે
ડાયરેક્ટર થવું ક્યારે પણ નથી ગમ્યા? હું
ફિલ્મી છું! — કે આ જગતનો ફિલ્મો છે! — એક ડાયરેક્ટરનું
નહીં? — તેની નજીક! — આ ફિલ્મ, તેને ધરી લાગી
તે જીવન પરિવર્તનનું છે.

ડાયરેક્ટર — (બોલતાં બોલતાં) ફિલ્મ [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] — [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] (બોલે છે. [illegible] આવે છે.)
[illegible] [illegible] [illegible] —

ફિલ્મ — સાહેબજીની [illegible] [illegible] હું [illegible] —
[illegible] આ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] આવ્યું.
(સાહેબજી [illegible] આવે છે)

ફિલ્મ — (બોલતાં બોલતાં બોલતાં) સાહેબજી, આ
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] આવ્યું. તે માટે હું
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] છું — એને મેં [illegible] [illegible] [illegible]
નથી. (આજે આવતી આવતી) [illegible] [illegible] છે. પણ આજે
સાહેબ — [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] આવે
આવતી [illegible] [illegible] [illegible] નહતી. એને [illegible] [illegible] છે.
[illegible] [illegible] [illegible] ના એને [illegible] [illegible] [illegible]
આવે મને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
લાગ્યા છે.

ફિલ્મ — (બહાર [illegible] [illegible], [illegible] સાહેબને બોલતાં બોલતાં)
[illegible] [illegible] [illegible], એનું [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] સાહેબ [illegible] — (તેને [illegible] [illegible] [illegible])

તમે પાછા નહીં હોતાં ત્યારે સાંભળશો છો તો પછી
દીકરું છું ત્યારે — તમારું કામ — ચાલ પડે છે — [illegible]
(સાંભળતા ગાયબ ભાણી કુંભ દેવતા દેવતા) — તે
કામની ઈર્ષ્યામાં "ભલું" કરે છે — હરિદાસ પાછો (ભાઈ)
ક્યાં કામ પડ્યું છે — લાડકો બોલ્યા?
સાથ
ગાંડી — (કંઈક શરમાઈ, ગાંડી ભાભી)
હરિના બોલો —
હીરા — આવું આજ આ ભાઈનાં ભાઈઓ કરી તો
ચંચળ છે — બધી ઈર્ષ્યા રીતે તો તમે બોલો તો
હું નથી બોલતું — (તેની છેડી બોલ્યા ભાઈ —
ગાંડી — (શરમાઈ ગાંડી ભાભી) સ્વામિનારાયણ
આપણી સેવા માટે દાદે —
હીરા — હા, હું માંડ ગેરી, એ જુઓ વિચાર
બોલ્યા
નાટ — (ગાંડી ઉતરી ઇચ્છાએ બોલ્યા) — કરો — આ કંઈ સુંદર બોલો
ઘરે બેઠો છે — અને ક્યાંક લડીને કહે
છે! — ગાંડ બહુ પાછો (એ વળી ઈરાદો સુધારે છે
સુંદર દેવીઓ જોઈ? (દરી બાબાને ... વાત
સાથે — (નિશ્ચય કરી) આપણે નહીં નહીં
આવું કામ કરી રહ્યાં છો! — (હિંમતવાન ભાઈ તો માટે વાત!
ઘણી કરી કંઈક રીતે રીતે) — એ માટે
ગઈ વિચારતી. વિચાર બેઠાંતો નહિ! —
નાસ્તાઈ નમસ્કાર — નહિ
હીરા — (નમકીન) — ખાંડ રોકવા સાંભળ — તો
ગામલોકો ગઈ — આવી વાત નથી કરી કરી! —
ગાંડા — (કુંવરી ભાભી ભાભી) માટે કંઈ?

માગજે કરી — મારે કુદરત કર્મે કરી — મારાં લાગણ —
તમે આવા કઠણ ~~કે~~ ક્યાંથી થયા —

હીરન — શું બોલો છો — સાહેબ!

સાહેબ — (ચિડાઈ ગયો) સાચું કહું છું કે હું બોલું છું.
ને શીદ બોલું છું — સમજતો નથી — તેનું શું —
~~*~~શરીર પર ~~...~~ નથી બોલ્યું! ~~...~~ એનું કહેવું
તમો આવે મારે માગજે ઉપડી —

હીરન — (દૂરથી તેને છાની રીતે જોઈને)
શેના — શેના — સાહેબ! તમે આવા વાત કહેવા પણ
તે ભાગી રહ્યા પછી હું એનું કંઈ નથી ~~...~~ — તો મારી
~~*~~ પ્રીતિમાં — તે રસ પવન આવ્યું! — (પવન ચલાવ
ટાંકે ઊંડો ~~...~~ કરી ~~...~~ તે બાજુ ટાંકે સાહેબનાં ~~...~~
ભાગ્ય રહ્યા તેમાં પવન આવે છે — બસ, હવે કંઈ?

સાહેબ — ~~...~~ (ગોખલો ~~...~~ ઉભો રહી શાંત થઈ
સાચે નસીબ સાહેબ ફિકર બોલું કહ્યા કરી.
હીરન — પણ સાહેબ બોલ્યા, નથી કોઈ તો કારણ —
કહીં બોલ્યા ફિકર ~~...~~ કહ્યા ટકે નથી. તો મને કહીએ
કે મેં નથી કાંઈ કહ્યું? (મોંમાં કંઈક ભૂલ પડી) — કંઈક

સાહેબ — (તેનો બોલવાનો) — નથી, નથી, ~~...~~
શું? હીરન — (મોં બગાડતો) — છાની વાત
~~...~~ નથી તો કહેવાને બાકી નથી કોઈ તો છાની
~~*~~ કહી રહી તે હું નથી પૂછું — પણ મારે બોલવું નથી ~~...~~
તમે નથી કહેવા પૂછવાની છે. કહો, પણ કહેવા ~~...~~ તેમાં નથી
નથી કહેવા ઊંડી આવું છે. તમારે કહેવાને
ફિકર પણ કરું? — તમારે આ બધાંને
કોઈ વાંચે સાચે!

છે, તમારી કીર્તિને માટે આતુરતા છે, ને તમારા ઔરસ-
ના બાહુમાંથી આવેલું બીજું જીવન ઝળકે છે તેમાં તમારું
નરદેહ — દૈવત હું એમાંથી દૂર કરીશ! — ~~નમ~~ નાચકાંઠ
ના! — તમારી રમા હરીને તો જ જાઈશ. (બાજાંફરીને
ફરતાં! આવી તરવારથી વાત કરું છું તો પણ ~~આંખ~~માં
આંખોમાં આંસુ ઉભરાવા લાગે છે! — (મોટેથી) ~~રાજ્ય~~
ના, ના, રાજમાતા — હું તમને કહેવાનો નથી, તમારી
~~રાજ્ય~~ રમા હરીને તો જ જાઈશ.

શા કરો છો વાત? સ્વામી! શા કરો છો વાત?

રાજમાતા — શા કરો છો વાત? સ્વામી! કેટલાં ભયાનક વચન!
ફરતાં કહેવું ના કરે, દીકરો
શી રમા આવું? શું માગો! કોણ જાણે શું કહો?
આપે રમા હરવાની તે પણ ભડકાવે બાળકો(?)
(કુંવર રાજમાતાથી
અળગા થઈને)

ફિરો૦ — રાજમાતા! રાજમાતા!
આપ બોલવામાં કેમ ઉભરાવ છો!
રાજમાતા — ~~ના~~ (મોટેથી) મારા પતિ સ્વામી, આપ રમા લેતાં
કહો છો! — ~~ના ના રમા તે તો~~ તો હું! આ મારા સ્વામીનાથ!
એ ~~...~~ રમા ન હોત તો એ રાજાની આંખોની ઝળઝળતી
છે ~~...~~ આંસુભરેલાં ચિત્તની એની સ્ત્રીઓ ફરતાં પણ
આવે છે — એવું નથી જ ફરતા હતા! — તેમનાં ફરતાં આ
~~...~~ ફીટશે! — પણ જ મારા છો તેની ટાળું છું તો પણ
ઝળઝળમાં પડું છું ને ના કહું છું તો મારા સ્વામીનાથનો રોષ
ઉભરાય ~~...~~ કરું છું! — દીકરા બાળક તે હું કર્યું હતું
હવે — રાજ્ય મને ના આપે લોકોને ભય! દીકરી, આમ
ઉભી, શી, કેવડાવતા પગમાં બાળ ~~...~~ ભારી તો
મારું કહું, ~~...~~ દીકરી, હવે ભારી! સ્વામીનાથ!

મ્હારી આ ~~[illegible]~~ — આ ઘરબાર — હું
આપના નહીં! ~~[illegible]~~ બાળકો જ આપના છું
કૃપા કરો! — કહેવા જેવું જ પિતાને તો આ ઘરમાં
આવી જાઓ!

હીરા — સાહેબ! જ્યાં જાઓ ઈશ્વર નહીં મળવાને.
જ્યાં જોઈશું તે તો [illegible] [illegible] [illegible] ફરવા!
— [illegible] [illegible] [illegible] એમાં કાંઈ [illegible] નહીં
[illegible] તો મ્હારા જેવા ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible]
તે જરૂર! — [illegible] [illegible] આવીને તે [illegible] [illegible]

આશ્રિત — હું ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] [illegible]
આ મ્હોંમાં રહી નહીં શકું, તે ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] તેમની સેવામાં રહીશ. ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] રહીશ!
[illegible] [illegible] તો ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] તે [illegible]
~~[illegible]~~ [illegible] તે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
રહીને [illegible] [illegible] નહીં! — [illegible]! [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] નથી — મ્હારે [illegible] [illegible] [illegible]

હીરા — પણ હું [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] — [illegible] [illegible]
આશ્રિત — આપ [illegible] છે તો તે [illegible] — [illegible]
— હું શું કરું! — [illegible]! — [illegible]! — [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]! — હું [illegible] મ્હારા [illegible]! ([illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]! — [illegible] [illegible] [illegible]!
[illegible] [illegible] રહે છે)

હીરા — આશ્રિત — હું [illegible] [illegible] [illegible] નહીં [illegible]! [illegible] પડતો નથી!
[illegible] [illegible] [illegible] મ્હારા [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]?

હીરા [illegible] — [illegible]! — [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

કાદિર — ઠીક, એ તો હું પણ હજૂર - મારશે - લાવ
આવજે છું.

હીરા — તમને અહીં કોણે આવવા દીધા? — કેમ
હજૂર [illegible] ભેરાઈ — તેણે તમને કહ્યું નહીં? — અલ્યા,
સેવકલાલો કરી [illegible] નથી. આવ્યા — અલ્યા,
હું તમારી આંખોમાં [illegible]. [illegible] નથી. [illegible]

કાદિર — ઠીક, [illegible] [illegible] નથી.
[illegible] માટે કરજો — [illegible]
[illegible] કાદિરભાઈ! [illegible] — [illegible]
[illegible] [illegible] નહીં — [illegible]
[illegible] નહીં [illegible]! — [illegible]!
[illegible] [illegible] નથી [illegible]! — [illegible]
[illegible] [illegible] કરો! [illegible]
[illegible] [illegible] માટે [illegible] છે! — [illegible]
[illegible] હું [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]. [illegible]
([illegible])

=

સ્થળ — માંડવી બંદરનું બજાર (ચૌટો)

સમય — રાતના બાર વાગ્યાનો. અંધારી રાત

~~(ટેકચંદ, [illegible]~~ નટુભાઈ, ~~અંદર પગથી~~
~~આવે છે~~

(ટેકચંદ, નટુભાઈ, રંગીલા, અને ભાઈઓ અંદર પગથી આવે છે. શાપુર, ગુલાબરાય, શીતલા, અને ઘેલડ ~~અંદર~~ ~~[illegible] ગલીઓમાં~~ બધા પગથી આવી અંદર ગલીઓમાં ઊભા રહે છે.)

ટેક૦ — આજ રૂપાળીશેઠ પાસે બહુ વાર લાગી. બોલો નીકળ્યા રંગીલાનું કામ ન હતું. ન હતું તો નમાલો હતું.*

રંગીલા૦ — શાને ન હતું? તો ~~[illegible]~~ પુરેપુરી અક્કલ મળેલો!

ગુલા૦ — (શાપુરની હારે ગુસ્સે થતા) ભલા, ભલા, મંડળ આવી.

ટેક૦ — ~~[illegible]~~ નટુભાઈ કહેતા, ~~[illegible]~~ સાહેબ સાથે મુશ્કેલી ~~[illegible]~~ થઈ. ~~[illegible]~~ મુશ્કેલી ઘેર. શાબાશ નટુભાઈ બહુ નટુભાઈ બોલ્યા ઓછું ને ~~[illegible]~~ મુશ્કેલ ઘેર. ફળી આપ્યો નહીં. ઊભા બારણાં આગળ એક જણ આવી ગયો ને શાહુકારે, (બારણાં-બજારમાં)

નટુ૦ — (બારણાં-બજારમાં)

ના નક્કી થયું. ~~[illegible]~~ પઈસા ~~[illegible]~~ લાવો — પઈસા

ઘેલડ —

લાવો. શાપુર — (બંને હાથ બાંધવા) લાવો, ના ~~[illegible]~~ મંગાવે ને ના ~~[illegible]~~

ચૂપ મરજો — દરબાર દેખશે કે આમ બધા ના મળે.

~~[illegible]~~ પઈસા લઈને ફરે.

ઘેલડ — ~~[illegible]~~ ના, લાવો લાવો!

રંગીલા૦— શેઠજી, તમે તો જાણો મામા કહેતા'તા
જેના હાથમાં પરણીને આવ્યા ગયા. પણ દેવચંદ
પરણીને બધા તાણી ને દેવાદાર બનાવી દીધા. શું શેઠજી
આજ તો ચાલાકી? હતું મનસુખલાલને

લાડુ૦— તે ફેરા હાથમાં આવ્યો હોય તો
મોટાં ઘર વરેરે. હવે કોણ બાકી છે?

લાડુ૦— રંગીલા, આ તો મુરખરૂપી ભાગ ફરે
છે.

રંગીલા૦— આજે દેવચંદશેઠ, આપણાં
આપશો કોઈવાર બતાવવાનો?

લાડુ૦— ઓહ ઓહ એમનાં જેવા શેઠની પરણ
દીકરીઓ લાવે નાચ નાચ હવે લાવેલા દેવાશે.

દેવ૦— ભાઈ, બડા તમાશા દાર છો કે ભાઈએ
આપણે માટે તો દેખાઈ નાખી મળી

લાડુ૦— (હસીને) હા! હા! મુરખને આજના
નફામાં આવવાનો જ ભાગ હો એવું છે.

રંગીલા૦— પણ શેઠ, કાંઈ દીધું પણ આપણે
આપેલું હતું તો ઠીક હતું.

દેવ૦— તે વગર ઘરનાં છોકરાં કેમ
ફાવશે?

રંગીલા૦— વાહ, શેઠ, તમારાં બાળ ગોપાળ ક્યા-
રે તો ન હતાં હમારાં જ છોકરાં!

લાડુ૦— હા, ભાઈ રંગીલા, એ તો રીતસરનું છે
દેવચંદનો દીકરાનો બાપ બાપ તો હું હઈશ!

રંગીલા૦ — એમ હું ભોળો છું, કેમ? હું ભોળો.

~~[illegible]~~ — મરજીઓ?

ટેકુ૦ — ચાલ, ચાલ, આ ભાગી જવાનાર.
જુઓ પડખાનો રસ્તો બતાવે.

(રંગીલા પોતાના મોંમાંથી ભાગી કુદાકો ટેકુ-
ટેકુને તેમાંથી ભાગી નીકળવાના દેખે.)

રંગીલા૦ — અરે ભાઈ ટેકુલાલ, ઊભો તો! અરે ભાઈ ઊભો!

લાલુ૦ — હું જાઉં, ભાઈજી!

ટેકુ૦ — તો જાઓ ભાઈ!

લાલુ૦ — શાબાશ! — (રંગીલાને લાવું ~~[illegible]~~
[illegible] ઉભાર છે — પહોળામાં કરી લીધાં ભાઈ
ના)

લાલુ — અરેભાઈને બોલાવવા દોડો દોડ!

ટેકુ૦ — તો આવે રહો તે ચાલું. — આ બધું
બાકી છે શું! — પણ ભાઈ કારણને બાંધી કોઈ
લાલુ૦ — એને હવે ફીકર નથી. શરૂ થશે વાત [illegible]

ભાંગે છે —

રાજુ૦ — ના ના, ભાઈ! (અરેભાઈ — ટેકુ-
રાય! — અજાણ્યા ભાઈ — લેઈ લો!)

(અંધારામાં ઘુમરાય ને ઉપર જવામાં ગળામાં
હાથ લઈ જેવા કરે છે. અંધારામાં તે દેખાતો નથી
ટેકુને બાંધેલા ઘરે છે ને દોરીને ઝાડે બાંધે ઉંચે
ચડે છે — ટેકુ રૈના વાળા ઉપર રહેલી બેઠો મોં પર
પાટો બાંધે છે — બીજું કપડું એની પાઘડી, આંગરખું, વળી
બાંધી દોરી દોરી લઈ લે છે કે એ છૂટો કરવાને પ્રયત્ન
કરે છે ને નિષ્ફળ જાય છે. લાલુ બોલ્યા વિના ના.

(રસ્તેથી. બાળકો હસતાં આવે પકડાં હસી ગાય છે કે નૈને
પાસે પોલીસવાળો આવી ગાય છે દોડતાં હસતાં
વધારે છે.) ટોળાવાળા ફરી બધાં આવતાં લઈ
વચ્ચે ધાક લાગે ગાય છે) ગાયન પાસે લખુભા

ટેકુચંદ — (ટોળીવાળાં વિના દઈ) ફરે પાસ ગાય-મિતા)
— આ મારા બાપ રે! મારી નાડમાં મારા બાપ! —
ફેડી લાગી નાખો મારી બાપ — ઠેઠ
લખુ — (આગેવાન હસતાં હસતાં આગેવાનોના મ્હોંએ
કે પકડાય આ ગાય આગેવાન
આવે છે કે લખુમન ગડું આગેવાન આવે
આવે છે) ગડું આગેવાન આગળ ટેકુચંદ ઢળી
ફૂલાયું ગયો ઉભો ટેકુચંદ! ગાય પડી ગયો!

૧. આગેવાન — ફેડ તું ઉભો લાગે? ફરી ગયો લાગે છે મારે.
ટેકુ — મારા ફેકડાં લઈને મને મારીને પણ લાગે નાડીઓ?
૨. આગેવાન — ફરી ઉભો કર્યો ગુજરાતમાં ભેગી —
ટેકુ — આગળ ચાલ્યો ગાળ ઘડી કાયમ ઉભું!
પછેડી ગાળ ગોદડી કે ભાગ્ય ઉભું! ખેડી લાગ્યું!
લખુ — કે લાગ્ય ખેડી લાગ્યું ઉભું! ખેડી લાગ્યું!
૩. આગેવાન — ગાયો? — નર કરુણી નર
(કહે છે.)

પાલખીને ખેડી ફરતાં
લખુભા — (પાછળ રહી) પાલખીને ખેડી ફરતાં
બાપુ ભાઈ પોલવ બાપા! — હું ઘર ભરવાડી
ધાડ — ટેકુચંદને આગળ ચાલવી હું પાછળ રહેવા
ને મેં આ આગળ ને મારી હાથમાં છું — ઢોલ વાગે
વળી ટેકુચંદને આગળ કેળવણી ને કોથ લાગ્યું! — ફરી

હીરાલાલ ફાંફાં ઘર બાજુ પડે ને ફેરફાર ને ઈશારાથી
(ઇશારો) ફીટી કે તૈયાર શેઠિયાઓ ભાગ લઈ! — પડદો
પડે છે — [illegible] દુકાનો જીવો ! [illegible] — (ભાગ છે).
બધી ફી — સરસ! [illegible] ફેરફાર ફુલના ગમે [illegible]
ભાગજો!

પ્રવેશ ૫

~~સ્થળ — ઓરડી. (પડદો)~~ ~~(ખરેખર ઝાકમઝોળ ...)~~ (મહારાજા ...)
~~સમય — ત્રીજો દિવસ.~~
~~(ખરેખર ...)~~ (વા

સ્થળ — ઓરડી (પડદો) - ૩
સમય — ૮ સાંજના સાતના પછીનો પહોર.

(ફ્રેંચ બાબાનો ઓરડામાં ફર્નિચર ને સારું
પણ વિખરાયેલી દશા હતી.)

[illegible] કંઈ ભરે છે ને હૈયે કંઈ પડે છે.

વિ. — મહારાજ કંઈ ભરે છે ને [illegible] ભરતા ગયો ને
ફિક્કાઈ ઘરખર્ચમાંથી મગજમાં [illegible] [illegible] થી.
કંઈ વિચાર કરે — તેમને તેને ભાગ ન ટકતો નથી.
[illegible] [illegible] શું કરે ને તે સમજાતું ન હતું. વિચારતું
[illegible] શું કરે તે તો સમજાતું ન હતું. [illegible] કરે. [illegible]
[illegible] [illegible] પર બેઠું ગરજતો [illegible] [illegible] કરવું
ને [illegible] ખાલ કાંઈ ડોકતો ખરે [illegible] [illegible] [illegible]
છે ને [illegible] કરે [illegible] [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] ગાઈ છે.
નહીં તે પ્રમાણે તો [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
([illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
ગાય છે.)

શેઠ૦ — આવો, વિનોદરાયજી ક્યાં પધાર્યા? બેસોને
હવે.

વિ૦ — હાજી. આપની જ પાસે આવેલો છું.

([illegible]
[illegible] - [illegible])

શેઠ૦ — આવો, આવતા આવતા વાતો કરીએ—
[illegible] શું છે કહો?

વિ૦ — હાજી, આપની પાસે વાતો કરી છે
[illegible]

શેઠ૦ — [illegible] ને ત્યાં જ [illegible]
ને [illegible] ત્યાં જ [illegible] ને [illegible]
[illegible] રાતે [illegible] કરવો.

વિ૦ — તો [illegible].

કુ૦ — (પોતાની [illegible]) [illegible]
[illegible] ત્યાં [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] ત્યાં [illegible]
[illegible] [illegible] શું [illegible] —ને [illegible]
ન જ [illegible] કરવું [illegible]?

શેઠ૦ — હા, [illegible]!

વિ૦ — [illegible] આપની પાસે [illegible]

શેઠ૦ — હા, [illegible] મારા [illegible] ને [illegible]

[illegible] [illegible]
છે. વિ૦ — [illegible] — [illegible] ને [illegible]
[illegible] ને [illegible] —
[illegible] [illegible]
ને [illegible] છે.

શેઠ૦ — વિનોદરાયજી, [illegible] ને મારે [illegible]
છે, [illegible] [illegible] ને [illegible]

સાદું રહેવા માટેનો એમનો દુરાગ્રહ [illegible] હવે એમને કશી ટીકા નથી — એટલે નિરુપાય છે. એવાઓના સંબંધે મારે પોતાને ત્યાગ કરવાનો પ્રસંગ આવે એવું લાગે છે. પણ મારો નિર્ણય એમને સ્પષ્ટ રીતે કહી દેવો.

પ્રિ૦ — એવા પોતે આવા સંબંધી કંઈ કહેવાવાળાઓ [illegible] સમજે છે:

કિ૦ — ના હશે. પણ ~~[illegible]~~ કુટુંબ [illegible] આ સાધુતાને [illegible] સાધુતાના અને સિદ્ધાંતોના [illegible] [illegible]. ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] — તે સાધુતાને [illegible] તેમને [illegible] [illegible] કરવા [illegible]. [illegible] [illegible] તો મારા [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] માટે [illegible] સિદ્ધાંતો અને સાધુતાનો [illegible] મારે [illegible] [illegible] માટે [illegible] મારો [illegible] છે. [illegible] [illegible] [illegible] સંબંધે [illegible]

પ્રિ૦ — તો ~~[illegible]~~ [illegible] કેમ નથી છે?

~~[illegible]~~ [illegible] [illegible]

કિ૦ — [illegible] છે. પણ મારા [illegible] [illegible] છે, અને [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] તે [illegible] [illegible] [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

પ્રિ૦ — તો [illegible] પણ [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] ~~[illegible]~~

કિ૦ — [illegible]

[illegible] ઉદ્ધારને માટે ~~[illegible]~~ હિંદુસ્તાનમાં [illegible]
આગ્રહ રાખવાની યોજના કરેલી છે.

મિ૦ — ત્યારે [illegible] પણ ત્યારે આવી [illegible]
[illegible] તેને માટે છે? [illegible] કારણ કંઈ કહેશો કે?

[illegible] — ~~[illegible]~~ તેનો જવાબ આપવામાં આવ્યો છે કે [illegible]
આપને [illegible] કરવો [illegible]. [illegible]
[illegible] તો હિંદુસ્તાન તેમનો
[illegible] ઉદ્ધાર કરશે.

મિ૦ — ત્યારે [illegible] ઉદ્ધારને માટે
છે કે [illegible] કરેલા [illegible] પણ [illegible]
[illegible] છે તેમને [illegible] ઉદ્ધારના
[illegible] છે ત્યારે [illegible] ઉદ્ધારના
[illegible] છે ત્યારે [illegible] તો
[illegible] માટે [illegible] ~~[illegible]~~
હિંદુસ્તાનમાં ~~[illegible]~~ [illegible] નથી. [illegible] [illegible]
[illegible] ઉદ્ધાર માટે [illegible]
[illegible] કંઈ [illegible] વિચાર કરવો
~~[illegible]~~ [illegible] તેમને માટે [illegible]
ઉદ્ધાર માટે [illegible] — પણ તેમને [illegible] ~~[illegible]~~
આપને [illegible] છો [illegible].

[illegible] — (વિચારમાં પડી) [illegible] આ [illegible] તમને આપ્યો છે.
મારા મિત્ર [illegible] હિંદુસ્તાનનો [illegible].
આપ [illegible] કે [illegible] રાખશો!

મિ૦ — [illegible] આપશો તો [illegible] તેના [illegible] પણ
તેઓ હિંદુસ્તાનના [illegible] તો [illegible] [illegible]
[illegible] છો ~~[illegible]~~ [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible]
[illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] — [illegible]

હૈદરાબાદ બોલાવીને મળવાનું છોડી દીધો, ~~જેઓ~~ લોકોની હદમાંથી ~~ના~~ ~~બ~~ને ઈમારતોના પંજામાંથી બચાવશો, ને સ્વાતંત્ર્યનો સુખ દેશો. આપના સેવકો આજે એ કાર્ય કરશે.

શેઠ — (ઉત્સાહથી) વિચારશીલો, મારા સેવકો કરવું કેમ દીઠો એવું દેખવામાં નથી આવતું. હૈદરાબાદનાં લોકોની તેમ નવાબો વગેરેનો એવો બનાવ હોય છે કે તેને હું એ બચાવી ના શકીશ તો મને મારે મોટો એ આખું મનાવવા જેવું બોલી ના કરીશ તો સુખ રીતે એકાએક કર્યો જ જશે. સ્વા-તંત્ર્યના કરશો ને સુખ રીતે એકાએક કર્યો જ જશે. ગુલામી એ સ્થિતિમાં પડવાનો ધર્મ શું હશે? [illegible] તેમાં સમજુ કાન

વિન — એ સ્થિતિમાં આપ પડતા નથી તેમાં કેવી રીતે પડશો? ... છે. પણ હું આમાં કહું તે

શેઠ — આ પછી [illegible] ~~[illegible]~~ આપની પાસે આ [illegible] સાંભળો લોકો, ~~[illegible]~~ આપની પાસે આ [illegible] લોકો હીમતના ~~[illegible]~~ અને તે વિરોધના એ [illegible] આપના સિદ્ધાંતોને ગણો લોકો. આ માટે પહેલાં [illegible] આપના સિદ્ધાંતોને ગણો લોકો. આ [illegible] સ્થિતિ લાવી આપના હૈદરાબાદ નવાબોની સ્વાતંત્ર્ય [illegible] તમોના નવી સ્થિતિને ગણો લોકો. એ સ્થિતિને [illegible] આપના આધાર પ્રકારોમાં હીમતોનું ~~[illegible]~~ કરવાનો તેમ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ સિદ્ધાંતો કરવા પ્રકટ માટે આવિષ્ઠ ગુલામી ને શક્તિ આપનાર ગોરાનું કારભાર ~~[illegible]~~ મારી કલ્યાણ સ્થિતિમાં હિંમતો બતાવું છું. ~~[illegible]~~ વિચારશીલો, ઓળખતા આ ગોરાના કારભારો લાવી મુક્ત [illegible] પડે, તેમ ~~[illegible]~~ ને આખરે તમારે હૈદરાબાદ [illegible] પણ કલ્યાણ [illegible] આખરે ~~[illegible]~~ આ મારા ઓળખતા કરીને, અને તમને [illegible] હોય તો હું તેને માટે ઓળખતા [illegible] એ કહ્યું પેઠે તેમ હૈદરાબાદનવાબો મારે [illegible]

વિ૦ — હું રંક છોકરું આપ મહારાજની આગળ કૂદકા મારીને — તેનો શો ઉપયોગ કરવો તે મને સૂઝતું નથી. વિચારનો [illegible] મારા મનમાં ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] છે કે ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] નથી.

કેશ૦ — તે કામ આપણે કરશું. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] કરવું છે —

કુંવર૦ — (હસીને) આપણું નાટક [illegible] પૂરું કરાવવું પડશે. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] આવે.

[illegible]

વિ૦ — હા.

કુ૦ — તો [illegible] કરું છું કે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]! (હસીને) [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]?

વિ૦ — તે [illegible] તે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

કુ૦ — [illegible] [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible]

વિજય રહ્યો છે તે મારી મદદ આવશે. હું મદદમાં ના કહું તો તે આપણી મદદ માટે તે મારો હરાક આવે માટે હું તેઓને હરિની મદદ કરું છું. પણ કુમાઉઆનો તેમની આપ-આપીજ્યાં હું મારે તમને કોઈક કરવાની આ કહેવા રોકાયો છું. હવે વાર ન કરો. તમારા ધરિયાને. (જાય છે તે પાછો અંદરમાં કીમ રહે)

વિ૦ — (ઉશ્કેરાઈને) હું આ ગમારાઓનું ગેરે આપદેઓ તે મારા ગામડાઓને ઉઠાડવા માટે ... ના આપવા માટે ... પડશે આવીશું. જેમ આવવાની નહિ માટે રાજા માગું છું. ઘરમાં પાછો આવીશ. જેમ આવવાની નથી માટે રજા માગું છું. (વિચારમાં આવે છે)

નર૦ — આવું કાહે. નમસ્કાર! (વિચારમાં આવે છે)

નર૦ — કુટુંબસંપની કુટુંબના સંભાળ રાખે છે તે કુટુંબ સંભાળ રાખે છે. મારી જાત સાધુપણાની નથી સંસારની સંભાળ રાખે છે. તે સર્વે સ્વાર્થ રહી મારે આવા સિદ્ધાંતોની સંભાળ લેવાની ઈશ્વરેચ્છા છે. (ઉપર: ચરિત્રમાં) મારું કહે છે તે એ સિદ્ધાંતો, દાખલાઓથી જાત આપણે ... કુમ કહેવી, આવા સંસારની સંભાળ લેવા ... પાછી ઘરમાં લેવાને તરત કોઈ કરી શકે છે તેટલો ઘર્ષ પાળવો ... કામ સાધુ ઘણી લોકો રાખીએ ... એ કહેવા માટે છે! આવા વિચારો લઈ શકનાર આવા સંસારની સંભાળ ... ગુણના મહેરબાન ... મારો સર્વસ્વ ... સિદ્ધાંતો આગળ ... લાગે છે. (જાય છે.) આગળ મારા માર્ગ છે તે મને ક્ષેત્ર ...

દુર્ગ૦ — (એકલા ઊભો) ... હવે ... લોકો ... કુટુંબનું ... ઘણું આગળ ... આવે છે ... કાલે નાખો! તેમ તે ન માનો, ... છે એકલા ... હવે ... કુટુંબના ... !
...

[illegible] પ્રવેશોમાં ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] કે [illegible] [illegible] આ [illegible] [illegible]!
([illegible] [illegible] [illegible]
[illegible].)

પ્રવેશ ૬

દૃશ્ય — [illegible] બંગલાની પાછળની બાગ.

સમય — રાતના અગીઆર વાગ્યાં — ચાંદની રાત.

(બાગની ડાબી બાજુએ [illegible] કે બંગલાની પાછળની [illegible] ~~[illegible]~~ બંગલાની પાછળની [illegible] [illegible] [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] નહિ [illegible] [illegible] છે કે [illegible] [illegible] [illegible] કે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે. [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] છે. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે કે ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] છે ને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે.)

~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

([illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] [illegible] કરે છે).

[illegible] — ([illegible])
[illegible] [illegible]! [illegible] [illegible] [illegible]!
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]!
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]!
[illegible]! [illegible] [illegible] [illegible]!
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]!
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible]

લાલો — (બાજુની [illegible] કંઈ વાત [illegible] [illegible] [illegible] (ઊંચા અવાજે)

— [illegible] ગાડું, ભેં, [illegible], [illegible], [illegible],

[illegible], [illegible], [illegible], [illegible] — એવું [illegible] [illegible]. (એ [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible], તો [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] તો

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] હોય છે). [illegible]! [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] — [illegible] [illegible]

[illegible]? [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible]! [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] છે)

[illegible] — [illegible] છે.

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible],
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]!
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible],
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]! [illegible]

[illegible]! [illegible]! [illegible]!

[illegible]! [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible]. [illegible], [illegible] [illegible]? [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે કે [illegible] [illegible]

[illegible] છે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] — [illegible]

[illegible] [illegible] ને [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] પછી [illegible] ને [illegible]

માં ને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ને

[illegible] ને [illegible] [illegible] [illegible] છે — લાલો! —

[illegible]! — [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] લાલો! [illegible], [illegible]!

લાલો — [illegible]

ભગવાન રે! આવી રમત [illegible] આ [illegible] કાંટે
હું [illegible] ફિલ્મી હીરો છું! —(ખિસ્સામાંથી પેટ ને હાથે [illegible])
નફટ પેટ! તને અજવાળે બાપુસાહેબ હું ઓછું આપું છું
આ અત્યારે [illegible] છે ને આવી વાતો કરે — [illegible]
નાટ હું [illegible]? — ~~[illegible]~~ બાપુસાહેબને પણ [illegible]
[illegible] હશે? આખર [illegible] તેમનું [illegible] ને [illegible] છે
— તો તો [illegible] હું કરું — [illegible] (બાપુ [illegible] કરે છે)
તો આવા ફિલ્મી નથી! — [illegible]!

[illegible] — લાલો! આ લાલો!
લાલો — બાપુસાહેબ, ઉપર આવું!
[illegible] — નહિ, [illegible] હજારો લાખો [illegible] નથી, તો [illegible]
છે! [illegible] રહે છે,
[illegible] નથી. [illegible] નથી!
લાલો — [illegible] નથી [illegible] છે — [illegible]
[illegible] — હું [illegible] નથી [illegible] ઉપર આવું!
[illegible] રહે છે ને — [illegible] બાપુસાહેબ [illegible]
લાલો — [illegible], [illegible] [illegible] છે.
[illegible] પાસે [illegible] છે નહિ (ઉપર આવે છે.)
[illegible] હશે! [illegible]

[illegible] — આવ [illegible] કહું, [illegible]
[illegible] ન [illegible], [illegible] નથી, [illegible]
[illegible] રહે છે, [illegible] — તે [illegible] નથી —
[illegible] રહે છે, [illegible] — [illegible]
[illegible] નથી — [illegible] છે? — [illegible]
[illegible] લાલો? — [illegible] છું.
આ લાલો! — (લાલો આવે છે)
~~[illegible]~~ લાલો — ~~[illegible]~~ ([illegible]) બાપુસાહેબ,

મ્હારું કોઈ રહ્યું હશે! — તમે દીકરા દીવાનજી — અત્યારે
ઘર ઉઘાડાં નથી — તાળાં ઉઘાડાં છે — આપણે
આશ્રયસ્થાને શું કરીશું?

રાધા — (બોલી જાય) હે! — આ મ્હારા બાપુ!
— હવે શું કરીશ? — લાલા, કાંઈ રસ્તો સૂઝતો! (રડે છે)

લાલો — આપ સાહેબ, અંધારામાં ચાલો મહેરબાની
રાખીને ચાલો છો — આપણે આ આગગાડીમાંથી ઉતરી પડવું
જોઈએ ને ઉપર ચાલો અંધારામાં ભાગી જઈએ. પણ વિચાર
કરો.

રાધા — આ બધું કરો, કરો, કંઈ કરો —

લાલો — ના, અમારે હજી જવાનું — (બેઉ આગળ ચાલે છે.)

(ઘડાક ઘડાક)

ઠાકુરલાલ — (બોલાવીને) ચોકીદારનો ગભરાટ...
રંગ! લાલા! રંગ! શાબાશ! — ગાડીમાંથી ઉતરો —
— હવે ચોકીદારની આ વહેલ નથી — ગાડી ઊભી રહી છે!
તેમ — બધી — ચાલો — હું અંધારામાં જઈ ઠાકોરને ...
(લાલો ઠાકોરને ... અંધારામાં ...
ને આશરો ...
ઊભાં રહે છે)

લાલો — આપ સાહેબ, આવી બધા ...
છતાં સાથે તો હું ... અંધારામાં ...
ઉતાર કરી આવું —

રાધા — હા, લાલા, હા, ના — ... — ...
— મને કાંઈ ... ને મારી — આ ... અંધારામાં ...!
મારા ... — ... — આ મ્હારા બાપુ!
મ્હારું ... — ... —
(ચોટે રડે છે)

લાલો — (...) ... — ...
...

આવે છે - (ભાગે છે)

("આગ, આગ" વગેરે બૂમો પડે છે, [illegible] લોકો ભાગવા લાગે છે, [illegible], ટેબલ, વગેરે [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] આવે છે, [illegible] આવે છે, [illegible] [illegible] લાગે છે ને [illegible] છે, [illegible] [illegible] છે, ને [illegible] [illegible] કરે છે, રડે છે, [illegible] ને [illegible] વચ્ચે હાકાકારો કરે છે ને [illegible] છે, પડે છે, બૂમો પાડે છે, [illegible] [illegible] છે, [illegible] છે, ને [illegible] "[illegible]! [illegible]!" કરતી કરતી [illegible] [illegible] [illegible] હાથે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે).

[illegible] — [illegible] છે ને [illegible] ને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] — [illegible]! [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] —

[illegible] — ([illegible]) [illegible] [illegible] [illegible] છે [illegible] [illegible] છે?

[illegible] — [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] — [illegible] — [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે —

[illegible] — [illegible] [illegible] —

[illegible] — [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] —

[illegible] — ના, [illegible] [illegible] — ના; [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] — ના, [illegible] [illegible] — ના; [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

([illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

નોકરી બહાર જવાની રજા કે મજૂરીને માટે
શોધવાની ફિકરમાં છે કે પછી પોતાને સુરેશ
જવાની આવે છે - સુરેશ)

લાલો — બાપીકાકુરેશ, ઠીક ચાલ્યા. સુરેશ — ઉતાવળથી.

કાકુર — (મનમાં) હું એ ફિકરવાળાની એટલી ગભરામણનો
ઉત્સાહ - એક રાતની સાથે ગોળ ફરતી નથી તો બાપુજીના
હું તો — નોકરીના સાહેબની નકલ કરવી પડશે. (ભણે તો,
સુરેશને ગાંઠે દાબે નાખી) ~~[illegible]~~ — સાહેબ ફિકરવાળા
નવા સાદ ફરાશે) સાહેબ... સાહેબ...

સુરેશ — (કાકુરવાળાની મોં ભેર ચાલતા બડકાનો પડઘો પડ્યો
~~[illegible]~~ કરીએ સમજી — ચાલો ચાલો —) સાહેબ... ઊભા રહો —
ચાલો માટે નહિ — સાહેબ — ફિકર કરો... [illegible]
લાલો, આ ફરીથી! બાપુજી! ચાલતા

લાલો — ~~[illegible]~~ ફરીથી તો ઠીક, બાપુજી ... ફરાક ~~[illegible]~~
ગભરાટમાં એટલું મોં બંધ કેમ છે તો ... ગભરાટમાં છે.
ફિકર ગમે છે તો બાપુના ... ફરાક સાથે

કાકુર — (સાહેબના ઝગડો ~~[illegible]~~ ફરી ફરીથી તો કાળ્યા
હાથ નાખી બબડતાં ...) પાછી, તો સુરેશ ગભરાયા
લાલો સાથે બોલતાં — માટે પડ્યું ચાલતા ચાલ્યો.
આવ્યું છે — તો ફરીથી તો ચાલી સાથે (સુરેશની બડકો
સાહેબ — પણ... ચા ઉતાવળા! ~~[illegible]~~ સુધી નાખે છે તો
ફરી કાકુરવાળાના મોં ભેર — સાહેબ પાછા ચાલ્યા
લાલો — ~~[illegible]~~ રોક નહીં — (કાકુરવાળાને ફરી પાછી બંધબારણાં ફરી ફરીને છે.
નાખી) — [illegible] ... ફરી ફરી છે તો
— આ તો ફરી.... પડતાં પડતાં ~~[illegible]~~ કાકુરવાળા એક ~~[illegible]~~ પડતો ... ચાલતાં બબડાટમાં
બાજીમાં ફેર — સાહેબના પણ ~~[illegible]~~ ... આવે છે ... પડશે પડે છે.)
ફરીથી ચાલતાં નહિ.

On a day when a large number of our Mahomedan ~~countrymen~~ townsmen in Bombay had found rioting ~~in~~ to be the only way of persuading the ~~Bombay~~ Government that their strict measures for stamping out the plague were not agreeable to them, I found a Mahomedan Victoria driver ready to take me home for cheaper fare than usual. European gentlemen who usually ~~[illegible]~~ paid him better avoided his society that evening for obvious reasons. The driver smiled as ~~he~~ I stepped into his vehicle & told me why he was content with only ~~[illegible]~~ a few annas that hour. He asked me, when I was fairly seated in his carriage whether, as an educated gentleman and a Hindu, I could not persuade the Sahebs ~~that the~~ with milder means that my riotous countrymen were right.

The next evening I was in a small boat on the Apollo Bunder and my boatman

અંક ૩ 75

~~અંક~~ પ્રવેશ ૧

સ્થળ --- હિમાલયશિખર, સૂર્ય ને સમુદ્રનો પહાડ

સમય --- પ્રાતઃકાળ-પ્રભાત (ઉદય પામતા ગાતા હેમાળાદેવનો પડઘો [illegible] પડતા ડાકોરમાં આવતી [illegible] કિન્નરીઓમાં દેવગાન નહીં દેખાતી)

"જય દેવ! જય દેવ! જય મંગળ મૂર્તિ! જય મંગળ [illegible] મહાકાળી! રવિ ને ચંદ્રની રોતી! જય દેવ [illegible] [illegible] પૂર્વ [illegible]! [illegible] [illegible] જય દેવ [illegible] આરતી! [illegible] એ [illegible] [illegible] નિતિ [illegible]! જય દેવ [illegible] મૂર્તિ, [illegible] મૂર્તિ [illegible]! જય દેવ [illegible] [illegible]! જય દેવ [illegible]! [illegible]! જય દેવ [illegible] પામો એ [illegible] નહિ! જય દેવ!"

(પડદા [illegible] સૂર્ય સમુદ્રનો [illegible] કરીને)

~~[illegible]~~ [illegible]

હિમાળારાવ! હિમાળારાવ! હવે બહાર આવજો, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] હવે ન આવો! હવે હું [illegible] [illegible] છું કે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] હતો [illegible] મારા [illegible] [illegible]!

હિમાળા — (બહાર આવી) [illegible] [illegible], મેં [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] કરીશ. [illegible] [illegible]

નૈસર્ગિક ધર્મનીતિ અગમ્ય કરવામાં આવી નહિ શકે. પણ
ફરી ફેરીને વાતની મને ખબર ન પડી કે તમારો અગમ્ય
ભેદ ભૂત ગયો - એ તે વિધાતાની કેવી ગતિ કે આવા સુખમાંથી
તેને ~~[illegible]~~ આટલી સગવડના, એની પરનાં આ સૌનું સર્વસ્વ
ફેરવાયું, આવી ગયું, અને ~~[illegible]~~ સૌનું પોતાનું હરણ થયું! ઈશ્વરની
સર્વજ્ઞતામાં કે સર્વશક્તિમત્તામાં તમને કાંઈ શંકા પડતી નથી?

વિચાર. — કાંઈ ~~[illegible]~~ શંકા નહિ પડતી. કોઈ પણ રીતનાથ
શેતાન જો એની ~~[illegible]~~ કુદરતીય જુના સદ્ગુણોને,
અને આજ પણ [illegible] એને [illegible] પેગમ્બર [illegible]
[illegible] [illegible], એને [illegible] — એ [illegible] હાંકી કાઢે છે અને તે ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible]
કુદરતમાંથી ધરી ધરી તેમને નવે અવતાર ઈશ્વર-[illegible]
ઈશ્વર[illegible] પરમગુરૂઓની મનુષ્યને [illegible] આપવાને કોઈ પણ
[illegible] અવતાર લીધો તો આજ પણ [illegible] [illegible] લીધો.
[illegible] [illegible] [illegible] મનુષ્યને મદદ [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ફરવાનું.
પરમજ્યોતિનું દર્શન પરમાત્માના પવિત્ર [illegible] [illegible]
દેવ અને દાનવો, [illegible] અને [illegible], [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] પછીની ~~[illegible]~~ [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] પછી [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] પછીને ~~[illegible]~~ [illegible] તે ~~[illegible]~~ [illegible] મનુષ્યના [illegible]
મનુષ્યને તેમાંથી ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ મનુષ્યનું
શરીરનો પ્રાણ છે અને એ [illegible] પ્રાણમય
[illegible] પરમજ્યોતિ [illegible] [illegible] છે. ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] તો [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible]
[illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] વાતો સાંભળ! [illegible]-
[illegible] [illegible] [illegible] પવિત્ર [illegible] [illegible].
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] આવો [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

શંભાળ. — [illegible] - તો આપણે હવે આપણા [illegible]
[illegible] કે [illegible] [illegible] [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible]
[illegible] છે તો આપણે આપણા જ્યોતિની [illegible], [illegible] [illegible]

તો શા માટે!

કિશોર — (ભોળપણથી પગરખાંની સામે જોઈને વચ્ચે જ) ઘરડી ફાળા બાંધેલા ફાટી ગયા) હવે, ભલે ત્યારે! મારાથી ટાઢમાં ફરી બારણે ઊભાવા જરી જો ને પણ. મિજાજમાં! મારુ લોક કરી નહીં. (એમ બોલે છે ને દિગ્મૂઢ થાય છે.)

હિંમત — મારી બાજુ ફરવાની કંઈ જરૂર! જાણે! કંઈ કરી જાઉં તો ગાઉં પણ ફાટેલ બંડી જેવી પણ ગુમ તો હવે આ ફાળનું ફરું નહીં કરવું! ગોળીની ગોળીઓ પણ — દીકરા ફરતાં હું તેનો બાપ દીકરા થઈ પડ્યો. (એમાં બાપ મારી ભૂલ થઈ) — મને બાળપણની (એમાં બાપ મારી વાત) ... છે — તો બુઢ્ઢા ફાટેલ! ... (બોલવામાં આવે) હું રોજ બાળકે ભારે! ફાટેલ! ... પણ તો મારી ગરીબ ગાયે જેવી ફાટેલ! ... મેં મારી ... મેં મને ક્યાં શોધું! ... આ ... ... મારે ... માટે ... ... ! ... (...) ... ... છે ... પડી ... છે ... પગમાં ... ... છે. ... ... લઈ ... છે)

... ... લઈ ... ...

હા! મારી ફાટેલને ... લઈ ... ... મારે માટે ... — ... ... મારે માટે ...

એવું વહાલ બતાવ્યું ~~આ~~ હવે રાતે એમાં મેં એને સાચવ્યું
એવું પછી વહાલ બતાવ્યું હતું – તે બંગલો આ જ! મારી
શાંતિ~~ના ભાઈ~~નો પોતાનો – મને દુઃખ આપનાર ફરીથી – બંગલો
તે આ જ! ~~એના હાથે~~ એની પાછળ જ્યાં હું બેઠો તે
એનો લાકડાનો હીંડોળો બની ગયો! ~~[illegible]~~ – એનાં જ
આ ખાનામાં ફરી ને હીંડોળો! (ફરી ફરી હીંચે ને ખાલી
જગ્યામાં સાંપડે) ~~[illegible]~~ શાંતિની પાછળનાં ને મારી ગુરૂતાનાં
અહીં હીંચતાં વહાલાં ફરી! ~~[illegible]~~ (હરફરો હરફરે) મને હૈયાં
આપનારે મારી શાંતિનો નથી પણ નથી તેના પવિત્ર
સંભારણે મારી શાંતિના નથી પણ પાછળ બાબતની હૈયા
અંદર હાથે લાકડાના હતા – ~~[illegible]~~ તેની પાછળ બાબતની હૈયા
બાકી પાછળ મળ્યું હતું! – ~~[illegible]~~ એક ભૂતકાળ-ભૂતકાળને
બાકી પાછી) મારી શાંતિના બાબતો – એના બાજુએ પાછળને
વહાલાં – એનાં ભૂતકાળના! – ~~[illegible]~~ એના બની ગયાં મને હૈયા
આવો રાતે ફરી કે એ ફરી ગયો? (બાજુએ ઉપર પાછે
ફરી ~~[illegible]~~ પાછો ફરી ફરે છે) બાજુ

(દિવાલ ઉપર – (પાછળથી આવે બાજુ હાથે ફરે) બાજી,
બે ફૂટ કરો!
ટીકળ, ફેલાવું ફેંકી ગયું – હવે ફરી ફરો) આ મારા
ફેંકાય – (પાછળ બની રાતે બાજુ વહાલાનો બાજુ
વહાલ ~~[illegible]~~ દિવાલ ઉપર – એ ~~[illegible]~~ મારી વહાલાની આંખમાં!
એનું વહાલ હું ન હતો તે મેં વહાલી વાત ન સાંભળી
હું કેવું કરું! – ઘર બાજુ ના બાજુ! – બાજુએ બાજુની
બાજુ! – મને તેની પાછળ નથી – તે બાજુમાં બાજી – પણ
મારી શાંતિ ગઈ તે. નથી બતાવું! – અરે! પછી રાત.

છેવટે મૂકી તમારૂં કહ્યું મને રાજાએ ને રાણીએ ઘેર આણ્યો.
હવે તો આમાનું કાંઈ ન થાત! — શાન્તા — મ્હારી શાન્તા!
(વિચારતી આંખોથી મારું મ્હોં જુએ છે). — આ મ્હારા
બુદ્ધિશાળી વ્હાલામાં મિત્ર! — મ્હારી શાન્તાને પરણી લાવી
લાવ! — શાન્તાબેન તમારે તો પરણો દેવચંદ જોડે [illegible]
પરણે [illegible] પરણે નહિ રાખવાની છે ને તમારે [illegible]
ભાવ — પણ શાન્તાને [illegible] લાવ! — લોકો હીરાચંદ
હવે જાણવાનો નથી! — શાન્તા વિના તમારાં હીરાચંદને
[illegible] મન રાજીનું હાડ કહી ગયું છે. (હીરાચંદને વિચાર-
શાળીએ ભાવ [illegible] સાંભળે છે તો ને હવે તને [illegible]
સાંભળે છે) મ્હારા [illegible]!

[illegible] — (તેને ભાળીને [illegible] સાંભળે) [illegible] પરણાં
મ્હારી વિધવા [illegible] ચારણા હતા! શાન્તાબેન
ભાવે — તમે ઘેર કરો.

[illegible] — (તેનાથી છૂટો પડી) [illegible] વિચારતીમાં, [illegible]
પછી મ્હારી રમેશ લોકની ગાડી તે શરવો. પણ હવે હું
કરવું તે મને સૂઝશે. [illegible] તમારું તે છોકરા [illegible]
તો આજ [illegible] ભાવ [illegible] હરાવે
[illegible] હવે [illegible] તો [illegible] [illegible]
હવે [illegible] સાથે શાન્તાને [illegible] ભાવે. હું હું-
[illegible] તે [illegible] ઉપાડી
[illegible] લઈ જાવ. પરણો [illegible] તેમ કરીને તો [illegible]
છે તો કરવાને પણ [illegible] મ્હારું [illegible] પણ.

[illegible] — દેવચંદ તે વાતના [illegible] છે તેના કે!
મુજ [illegible] કરતાં [illegible] તમને કંઈ આપવાના છે!
[illegible] — (આંખમાં [illegible]) હા! — મને પણ કહો!—

ચિ૦ — એનાં આપણને શું [illegible] કરવા જઈએ?

હી૦ — શું ખરો બોલ્યો ભાઈ! — સાહેબનું વિદૂષક હોય અને રાજાને ત્યાં બહુ સમય આપવા પડ્યા નહીં. હિમાલયમાં, સાહેબ ગયે ને ફૂલ હશે ત્યાં ફરી આપણને પણ ફાવી મળવાનું નહીં.

ચિ૦ — તો તેને શિક્ષણનો ફૂલ જોઈશું —

હી૦ — [illegible] માટે [illegible] મારા [illegible] ને [illegible] હોય [illegible] કરી આપશે. તો [illegible] માટે [illegible] કરી [illegible]

ચિ૦ — તો આપ [illegible] માટે [illegible] [illegible] [illegible]

હી૦ — [illegible] આપની શું [illegible] [illegible] નહીં — મારી [illegible] [illegible]

ચિ૦ — તે શું [illegible]! — [illegible] [illegible] [illegible] છો! — [illegible] [illegible]

હી૦ — [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]! — [illegible] શું કરવું! — [illegible] [illegible] શું કરવું! — હું [illegible] [illegible].

ચિ૦ — [illegible] મારી [illegible] [illegible].

હી૦ — [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] — [illegible] નહીં — [illegible] [illegible] [illegible] છે.

ચિ૦ — હું [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] છે. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] — હિમાલયમાં, તેની

હી૦ — [illegible]! [illegible]! [illegible]! —

અને તેના તે બંગલામાં ફેરામાં રહેતો હતો તેના
વિલાસ ચંદ્ર મહેતા બંગલાને છોડી હું તેના દુઃખને
મરતે હું ભલો કંઈ નહી આવે! આ બાબો ભાઈ જ્યાંની
તે સુખસમાધાનીનો ભાગ પણ નહી! —

વિ. — આ બંગલાનો તો મારો નિવાસસ્થાન છે તેમાં
... નહીં ફરવા દેવુંછે.
એમ ભાઈ આવે મારે ... નહીં ... — તે વખતે હું ભાગ્ય

ચં. — ભાઈસાહેબ આવે બહાર! — તે વખતે હું ... ને માટે ... તેમને હતા કેદી.
પૈસા ભેગા નથી — તે ભેગા તો ... નાખે હતા ખરા.
વિચાર હોય, ભાઈને દીધા ~~...~~ બંગલો
... ને ... તે નથી તો આવે છે.
... બોલ્યા કરે તો ... — હીમાભાઈરાવ આવે છે.
આવે ધીમે ધીમે હું દેવું.

~~હીં. — દીકરા ભાઈ, ભાઈ ઘરે હું દીવાનજીની
... આ બંગલાના માલિક પાસેથી
આવી ભાઈ હતો તે ... ને ... દેખાડવા
બીજે ~~...~~ આવે તે ... ને ... ~~...~~
માટે ~~...~~ આપને તે ... દેવુ ... માટે દીધેલ ...
... તે ... દેશે.
~~...~~ ... હું ...
હીં. — ~~...~~, તે ... ને ... ખરેખરો
... ને ... કંઈ ... નથી. ... હું ...
... ન ... તે હું
... —~~

વિ. — કેમ હીમાભાઈરાવ?
હીં. — ભાઈસાહેબ ... તેને પોતાને બંગલે
બોલાવે છે.
ફૂ. — ભાઈસાહેબ વિલાસ ... ~~...~~ તેમને પોતાનું

મેં બનાવનાર આવે એમ નહિ.

હીં૦ — તમે ત્યાં નહીં આવ તો તેઓ પાસે મોટી આવશે.

વિ૦ — શેઠ, આપ તેમના કુટુમ્બીજનોના પ્રેમાળુ સમાચારોનો તિરસ્કાર કરવો યોગ્ય નથી.

હીં૦ — હવે એ વાતો મારા હૃદયમાં રહેતી નથી.

વિ૦ — આ દુનિયાની ફરતી નજરે સ્વાર્થપરાયણ વાતો ઉડે તેથી જ તેમને કુટુમ્બીજન વ્હાલાં હતાં — તેમના આચરણનો તિરસ્કાર ને સ્વાર્થપરાયણતા જ હવે સમજાય છે.

હીં૦ — (નિઃશ્વાસ મુકી) હરિ! હરિ! હવે નહી એમ છે. હીરાભાઈ, જે તેમને કરે છે કુટુ પણ એમ. હીરાલાલ, ના તેમને કંઈ છે, ને વિચાર એ કુટુમ્બીજનોનાં દર્શનને આતુર નથી પણ તે આવશે. સાચું છે કે ગુમાવે મઝદૂર રૂપને પણ આશ્રય આપે છે, પણ

હીં૦ — મોટી રીતે તમારા જેવા પ્રેમી મા બાપ છે તે મારે નમે તેને કેમ ભુલાય? કરેલો ઉપકાર ભૂલી જવો એ સાધુતા છે!

હીં૦ — હવે એ ઉપકાર પ્રેમ પણ ભુલી ગયાં! હીરાભાઈ હવે તો મારું કંઈ પણ નથી. હવે તો જે કુદરત કરશે તે ખરું. હું અહીંથી ચાલી નીકળું છું. કોઈ દિવસ ફરી મળીશું. (જવા માંડે)

હીં૦ — પણ એ બધું સમજવા જેવું છે.

વિ૦ — હીરાભાઈ, શેઠને કુટુમ્બીજનોના સમાચાર કહો. આવી રીતે આપણે તમારા સમાચારનો વિચાર કરીશું. (જવા માંડે)

હીં૦ — એમ જ? (આશ્ચર્ય પામી ઉભા રહી દેખીતી રીતે) મારી પરિસ્થિતિ તો ધાર્યા કરતાં ઘણી આગળ! ભલે હું એ સુખ તજી શકું છું, તે છતાં પણ આવા નહિ જાણ કેમ હું સ્વાર્થ ને લોભ સમજું, ને હું પણ મારી ગરજ સ્વાર્થીઓ જ સમજે.

[illegible] ફકીરો — (ડોસાજીનો [illegible] [illegible], [illegible] [illegible]) — [illegible] [illegible]! [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] — [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]! — [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] — [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]! (ડોસાજી [illegible] [illegible] [illegible]) [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]! ([illegible] [illegible])

પડદો

[illegible] — [illegible] [illegible] [illegible]. ([illegible])

સમય — સવારના આઠ [illegible]. ([illegible] [illegible])

([illegible] [illegible] [illegible])

રૂપચંદ — [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]!

[illegible] [illegible] [illegible]! [illegible] [illegible]!

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] — [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible].

રૂપચંદ — ([illegible] [illegible] [illegible]) [illegible] [illegible]!

[illegible] — રૂપચંદ, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

રૂપ૦ — [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]!

[illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] — [illegible] — [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

રૂપ૦ — [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

આજી, ફક્ત રોગના બેક્ટેરિયાના સમાચાર જ સાંભળવા હોય તો
નથી દુઃખવા!

દુ૦— હેં! મને કંઈ સમજ નથી.

ઈંદુ૦— હિંદુસ્તાનમાં અંગ્રેજો લડાયક ને રોગ લાવીને
આવી ગયા. ત્યારે રોગ બેક્ટેરિયા બાજુ હિંદુસ્તાનને ઘેરી
જપ્ત કર્યા છે ને હિંદુસ્તાન હજી માંદું રહ્યું છે.

દુ૦— હેં! હું ભણેલો છું!

ઈંદુ૦— ત્યારે બસ કંઈ જ — આપણે તો નાનું!—
બેક્ટેરિયા કરી શકશું!

દુ૦— ના ના, બિચારા પણ નાનું ને બાળ રે
[illegible]. [illegible] ગયું તો ના આવ્યા. રોગ બેક્ટેરિયા બિચારા
કરી મૂકશે — બેક્ટેરિયા માંડ કરશે ને [illegible]
ને પણ હિંદુસ્તાન [illegible] — ને બહાર ગયા!

ઈંદુ૦— (ગુસ્સે થઈ) ના, ના, [illegible] ગયો ને [illegible]
ભાગ્યું પણ ગયું. હેં, [illegible] ને નથી હું [illegible]!
દવાના લોકો કે [illegible] બેક્ટેરિયા દવાના [illegible]

દુ૦— તું ન સમજે. બેક્ટેરિયાના [illegible] રહે છે?
કંઈ [illegible] ન આવ્યું — તો કંઈ [illegible]

ઈંદુ૦— પણ [illegible] ન હોય
ને [illegible] [illegible]. [illegible], હવે બેક્ટેરિયા
ને તું ન સમજે.

દુ૦— [illegible] [illegible] તો પણ [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] ને [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible])
[illegible] [illegible] [illegible]

ડૉ૦ — (ઉમળકાથી ગળગળો) [illegible], [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible]
[illegible] [illegible] ના [illegible] નથી? [illegible]
નથી [illegible] (ગળગળો [illegible])

કુસુ૦ — [illegible]. ડૉક્ટર, [illegible]
[illegible] ને [illegible] ના [illegible]
ના [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] કરી [illegible]. ~~[illegible]~~ [illegible]
[illegible] આવવા નથી.

ડૉ૦ — ([illegible]) [illegible] ને [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible]
ના! [illegible] [illegible]!
[illegible] ના [illegible]

કુસુ૦ — [illegible] ને [illegible] ને ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible]
આવવા?

ડૉ૦ — [illegible] ના [illegible] [illegible]
[illegible], ને [illegible] નથી [illegible] ના [illegible]
~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] નથી [illegible]!
[illegible] ને [illegible]! [illegible]

કુસુ૦ — [illegible] ને [illegible]!
[illegible] નથી? — [illegible]

ડૉ૦ — [illegible] ડૉક્ટર [illegible]. [illegible]
[illegible] ના [illegible] ડૉક્ટર [illegible] ના [illegible]!
નથી [illegible] ડૉક્ટર [illegible] [illegible]
[illegible] ~~[illegible]~~
[illegible] ~~[illegible]~~

[illegible] — ડૉક્ટર [illegible], ~~[illegible]~~
[illegible] ~~[illegible]~~ [illegible]
[illegible] — [illegible]?
કુસુ૦ — [illegible]

રૈ૦ — આજ રાતે તમારા ઓરડામાં [illegible] [illegible]

[illegible] આ ઓરડામાં પડેલાં છે તેમાં કંઈ [illegible] છે

તેની [illegible] અહીં કરી તમારું મન [illegible] મોકલ્યો છે

તે વાંચીને ફાડી નાંખજો.

([illegible])

([illegible])

કુસુ૦ — ([illegible]) [illegible] મુખે [illegible] — [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] છે — તે આ [illegible]

[illegible]! ([illegible]) [illegible]

[illegible] છે!

[illegible] — [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] — [illegible]

[illegible] છે તે [illegible] — [illegible]

[illegible]

[illegible] ([illegible])

[illegible] — તે [illegible]

કુસુ૦ — ([illegible]) [illegible]

[illegible] — [illegible]!

[illegible] — તે [illegible]

કુસુ૦ — [illegible] — [illegible] — [illegible]

[illegible]! —

[illegible] છે — [illegible] — [illegible]

[illegible] છે — [illegible]

[illegible] — [illegible] તે [illegible] — [illegible].

[illegible] — તે [illegible] — [illegible].

હતો કે હવે મરી તો બાળો મરે — પણ હવે તો એકલ
આવા કૂતરાઓ ને મારવા પડશે — ને પોલ ઘરમાં બોલો
રોગનું અંકુડાળાનો નોંધ થઈ છે ને આગળનો
નહીં — તો કોઈ વાત બહાર કરશો પડશે — પણ તે
કરીશું — (કૂતરાને હાંકે કૂતરા) — તરફ તે હું કરું — પરંતુ [illegible]
હું નહીં કરું! — [illegible] આવ્યા — આવો [illegible]
મારો મરણ તો બચાવ નથી — ([illegible] કારણ
મારો મરણ તો બચાવ નથી છે).
આગગામાં કૂદે છે ને નાચે છે.

પ્રવેશ ૩

રહીમ — પાળનારાઓ આ કરીશું કારણ [illegible]
ફાતમ — [illegible]

([illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] દેખાય છે, [illegible]
[illegible] કૂતરાઓમાં નથી આપણો દેખાય છે ને [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] પડેલા છે ને [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] બહાર કરાય છે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
કરે છે. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] કરે છે. [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] દેખાય છે. [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] બહાર [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] છે ને [illegible] નથી [illegible]
કરે છે)

प्रतापसिंह — अभी ~~[illegible]~~ बाहर हो गया?

शार्दूल — ~~[illegible]~~ मरा, मार, हो गया।

प्रतापसिंह — तुम्हारा नाम [illegible] मारवाड़ी और ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ यह [illegible] [illegible] आए थे?

~~[illegible]~~ [illegible] — [illegible], [illegible] आप [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible]।

[illegible]।

प्रताप॰ — अच्छा, आप जाइए पर [illegible] करते…

[illegible] [illegible]।

~~[illegible]~~

[illegible] — [illegible] है! [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] आप [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] — [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] नहीं।

[illegible] — अच्छा, [illegible] — आओ [illegible] [illegible] [illegible]।

[illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]।

[illegible] — [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ना?

प्रताप॰ — [illegible], [illegible]! — [illegible] [illegible]। ~~[illegible]~~ [illegible] ~~[illegible]~~ और [illegible] [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]? [illegible] [illegible] और [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] — ~~[illegible]~~ [illegible], [illegible] [illegible] नहीं। [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] और [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] है।

प्रताप॰ — और [illegible] और [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]! [illegible] [illegible] [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible]। [illegible]

[illegible] — [illegible], [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] है। और [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] હુકુમ [illegible]

[illegible]

[illegible] ઔર [illegible]

[illegible] હુકુમ [illegible]!

[illegible] — [illegible] — [illegible] — [illegible]

[illegible] હુકુમ [illegible]!

[illegible] — [illegible], આપ [illegible]

[illegible] — [illegible]

[illegible]!

[illegible] — [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] — [illegible]

[illegible]! [illegible]

હુકુમ [illegible]!

[illegible] — [illegible]

[illegible]

[illegible] ઔર [illegible]

[illegible]

[illegible] ઔર [illegible] ઔર [illegible]

[illegible] ઔર [illegible]

[illegible] ઔર [illegible]

[illegible]

જોતા રી-ભાઈ! અમારે બાગ-બાગ ઉડે અજવાળાં-ભીનાં-
રાજ્ઞી-સરસ્વતી ઠેકાણે — ફિર એવી — એવ કહેતી. ગાંડાપણે
ભાઈ રહે — તોય ભિખારીની ઠાઠ રાખે છે, નગર-નગર.
મહાદેવી-કમલા- ! એમાં કુંકુમ ચાંદલો ચોડું.
દીવાની તો!

ચંદ્ર૦ — (એની વાણીની — મહીં) અહા, [illegible]
ભલા ભલા દેવીને ભલે — અહા! (જોઈને) એ ભલા —
એવ ઠાઠ ફૂલ — ભલીફૂલોથી એ ભલી છે! [illegible]
[illegible]

એટલે...

મુકુંદ૰ — અહા૰! ભાઈ, આ અમારી બાગનું [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
ભલે કર મુકુંદ [illegible] કરતા.

(એમાં [illegible])

[illegible]

મુકુંદ૦ — [illegible]

[illegible]

(એક [illegible])

(એનું [illegible])

મુકુંદ૦ — [illegible]

[illegible]

ભારે કરવું પડશે!

શાર્દૂલ૦ — સાહેબ, મેં વિચારીને જોઈ લીધું છે કે ત્યાં
કોઈ ~~ડાંગરના~~ ડાંગર નથી. મોકળા ખેતરમાં ગામનાં ઢોરોનાં
ટોળાં ચરવા આવતાં નથી કે ગોરી ને ગામડું તે ~~[illegible]~~
પીળાં ~~[illegible]~~ દીસે છે. ~~[illegible]~~ ગોકુળ બાદ તેને હાથે સાધેલાં
હાથ નથી ફક્ત છે તેને ઊંચું ચઢ ને ઠરી ... ખાઈ.
ધરસેન૦ — સાચું, એ કોઈ ડાંગરના ટુકડા હશે કે ડુંગરા-
ની ખીણમાં છે — ટુકડી. ~~[illegible]~~ (ખેતરોમાંના ખેડૂતો)
દીસે, સાથ ખેડૂતો, મેરનું એ ઊંચી ગાયો ચરતા.
કુડે કરાવે છે! — એવું ક્યાંક મેરુ કહેતા છે — ~~[illegible]~~
હરિ! — ~~[illegible]~~ ... છે કે — ... — ... છે
... — સાચું. મન ખોલો.
શાર્દૂલ૦ — ~~[illegible]~~ ખોલો, સાહેબ, ખોલો. ...
... ના દાવ ~~[illegible]~~ સાચો છે.
ધરસેન૦ — સાચે છે — ~~[illegible]~~ ... (હસીને ખોલો)
... મેરુ ... સાથે ...
... કરી ... ~~[illegible]~~ ... સાથે
... ... કરી ... મન ...
... કરવા ... ...
બાલ૦ — ~~[illegible]~~ ... ... (...)
ધરસેન૦ — ... ... — "... ...
(... ... ... — ... ...
... મન — મેં તેરું ... ...
... ... !)
(... ... ... — ... — ...
... — ~~[illegible]~~ ... — ... — ... !" —) ~~[illegible]~~

કમલ૦ — ઠીકછે, સાલા, ગાંગલી છે? ૯૬

શાલ૦ — હા — તું ખરો છો — હું નહિ. સાલા,

તારું ભાણું ભરાય ત્યારે — આમ રૂઝો ને તેને

મનું ઠેકાણે સરખો જાણે છે તો પછી તેતો આમ બોલો

કહેવાય છે? — હું ગાંગલ ભાઈ છું કે આ માણસ!

લાગમાં રાજ રૂઝ નહુંમારવાડના રાજાના

રહી ... ને બાપને ફાંસ મળું નહિ.

કમલ૦ — તો બા બાપાએ? —

શાલ૦ — એ મળું ને તું કરોછ —

કમલ૦ — પણ બિચારાની વહુના હાલના શું

થાય છે — ને હાડું ને! હું જાણું

શાલ૦ — તે પકડીને રોગીને તે હાડું

શાનું?

કમલ૦ — તો ઠીકછે, તમે છોકરા આંતા રૂઝો છોકરા

[illegible] આવાને ફુરકાના ફાટે પકડાઈ ગયા. તે

[illegible] ફુરકાનાએને આવે ફરીફ — તે બાબાનાં

ફરીફ. આમ તેની વાત — તે છાપે ના વહી — તે [illegible]

બાળફરતા ફાટેને ની માણસ ઠીક. હું બધું નિભાવું

— મહાવાદી ફાંસ બનાવાનું નહિ. રોગીને ફાંસ? ફરીફ

ફાં છે! બિચારાની આરતી શું હશે? હું તમે

આ રીતે છાપશે? આવા તમને બાબાને

આવડું તારા તેના બાપુજીના/બાપને માટે શું વાટે

ફરૂ? — તે ફરી બનાવું નહિ. બાકી ફાંસ રહેવા

તે ઉભો કરી તે બાપાએ રાજુ ના બાપાએ! ફુરકાનો

દશા ચાઈ બાલવા ફુરક દેખો ને બાકીનાનું ફાંસ

નાનું કરી મૂક્યું. ત્યારી બધાયે બધું તોય હું નથી
~~કરી~~ આવ્યો છૂટ.

કુમા૦— હા— હા— એ જ બધું. પણ તું શું કરતો?
આપણે ~~ના કરવું~~ રસ્તાનો કરવાને સમજું આપણ કોઈક તો
ઉપકારક કરો સમજી નાખો— તે તેને પકડાયો
કરીશ હાથે ઉડે. મને થાય તો હું કોઈ પણ કરું— ત્યારે
આ ચિતાની વચ્ચે ઊભી ઊભી તો હું શું કરવાનો હતો!
કુદરત ઘણું ઘણું શીખવે— પણ આપણે હાર્યા હતાં
~~ન~~ કામ કરો નહીં— તે મને કહ્યું આપણે ભાગ્યે જ
સમા૦— ~~ન~~ તને ~~કહે~~ કરીશ માટે ત્યારે તો તે સાચું
પૂરાવો આપશે!— કરીશું!— ચિતાને કહેશે
કુમા૦— મને શું ખાતરી કરાવશે! ભૂલાવો જ આ બધું—
કે એ બધું ઘણું ને તેને— વધુ ને જગાડ્યાં કે— એવાં કહો
તે— તે આપણે ~~કરીને~~ ના ર કરશું બધું!— કરીશ
~~ના~~ કુદરત ~~ન~~ કોઈને બતાવે ગયો હતો તે આવે તે
તે તેને એ બધું હતા. ત્યારે આપ બની ~~ન~~ સમાચાર
આગ લાગી ઊભા તો કોઈ જ પૂરાવો નહીં.
સમા૦— તે ~~ન~~ તમારી પાસે ઘણુ દયાનો સવાલ કરશે!
કુમા૦— અરે— શું કહું— તે કામ આપી પછી કરશે
તે ચાલો આ કાઢીને છોડી ગયા હવે ~~ના~~ ગયા— હવે તો
પૂરાવો મારા માનવાની વાત છે તે પૂરાવો હોય તો ના.
~~ઊઠો~~ શું ~~ન~~ કરીએ! ~~ન~~ મને ફેંકું તે કહો— ત્યારે
બધા હોય શું કરવા કરીશું! (ચિતા તે પકડાય કરી ખરું—
હું ભાગી જઉં). આવે! ~~ન~~ ગયા બધી તરફ હતાં— કદાચ તેનો-તેનો

[illegible]

[illegible] — [illegible]

[illegible] — [illegible] —

[illegible] — [illegible] — [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] "[illegible]" [illegible] — [illegible] — [illegible]

[illegible] — [illegible]! — [illegible]

— [illegible]

[illegible]

[illegible] — [illegible]

[illegible]

([illegible])

[illegible] — ([illegible]) [illegible]! [illegible]

[illegible]! [illegible]

[illegible]

[illegible]! [illegible]

[illegible]! — [illegible]

[illegible] — [illegible]

[illegible]! [illegible]! [illegible]

[illegible] — [illegible]

[illegible]

[illegible] — [illegible]

[illegible]! [illegible]

રોશનારા — ઈ ફુલિજાનાયલા માલાલાવ સાબ્દી સંજુમ-
ના! — ખાડું રાતો — ફુલ કોઈકફન કાપન તાં ખોલી
~~કીમત~~ વ લાનોન ચેતાવ વ કોઈફુલાવ સંકેલાકફન લી કાઢ
તર સંગેથી! ~~ઓ~~ તેનર કોઈ નાખી કાન વાત કહેવાવે.
ઈ ખાલાજીમાં કાય ~~[illegible]~~ ભાજાવે ફાલ્તુંજીઓ ખીલેલા!
ફેનીલ! ખખાડું — ફુલ તાયાલો સાનો કાય ^(બેસાડ્યા ~~[illegible]~~).
ફેકાયા રહ્યા. ફુલાનો!
~~ફુલાનો~~! ઈકોર જ્યાં રહે છે. ફુલાનો!
ફુલાનો — ઈકોરકી ગયા, સાહેબ!
— બાઝાર ના.
લખાના — સાનો ભાઈલે તાજું ભજુ! — ભજુ — સાનો — ખાજ
સાલ્ગી ગાંઠા કાવે ચાપડલો રાખેલ તાજુ.
(પડ્યા રહે.
~~[illegible]~~

રઝીયા — હું કલાસંફુલા ઘરનો સાધનાનો ભાજ (ફ — તાનો
ફેંકીઓને સાંદરનો. ~~[illegible]~~ (પડ઼ો. સંફુ. ફુ. ૩૩ કર્યું)

સેમર — ~~[illegible]~~ ફીલાંફુલ.

(સરસ્વતાનું ~~[illegible]~~ દરવાજા આગળ ફેલાય છે.
ફુલ્જા અને ફુલ દરવાજામાં ફેલાય છે)

~~ફુલ~~ — માલાયા! ~~[illegible]~~ સાપ સાસેને રખેલો, ~~[illegible]~~
ફૂલ
~~[illegible]~~ વિદ્યાનો અને સાધુજનોની સંભાળ રાખવાના સારના
ન
કામમાં રસ પણ ~~[illegible]~~ લેવાના આવવા દેતો નથી. હું ~~[illegible]~~ સાપને
સાધુઓની સંભાળ પણ સોંપી છે તેમાં હું માફી દેઉં વહેવારીઓ
ભજાવશે; ~~[illegible]~~
ફુલ — ફુલ્જા, ફિરાવલનાં ~~[illegible]~~ કર્યું ~~[illegible]~~ સાનું સાધુ
નાતનું નથી. પણ ~~[illegible]~~ ફકીરોને માટે સાપનો રખાવો કરવો
ઠીક નથું એ પરમ ધરમ છે, માટે સારે ફકીરોનાયેનું સારવાર.
સંભાળ ~~[illegible]~~ નું કામ દફુંજનાદી ભરી આપો. તો તેના

મારી સેવા કરવા કે ~~[illegible]~~ [illegible] હોસ્પિટલમાં
વિચાર નથી ~~[illegible]~~ દાખલ કરાવેલો.
હોસ્પિટલની તપાસ કરવાની જરૂર નથી.

કુંદ૦ — ~~[illegible]~~ આપણે તેમ કરીશું.

કુંદ૦ — મહારાજ! ~~[illegible]~~ આપની રાત વિચાર કરવામાં ગઈ. એમ લાગ્યું કે હોસ્પિટલની તપાસ માટે મહારાજ ના પાડે ~~[illegible]~~ તેથી ન આવ્યા.

રાવ૦ — તે સાચું છે. પણ ~~[illegible]~~ દેશી સંસ્થાના વ્યવસ્થાપક રાજાઓ એ કોઈ મહત્ત્વની બાબત છે કે નહિ તેની માટે જ આપણે ~~[illegible]~~ કામની વ્યવસ્થા કરી છે કે જેથી રાજા વિચાર કરે. મારે હિંદુસ્તાનને વિદ્યાનો સંભાળવા રાજ્ય વિચાર — ઉપર ગણીને એ હિંદુસ્તાની રાજ્ય વિદ્યાનો સંભાળ તેમની પોતાની નીતિ કરવાનો ધર્મ છે. ~~[illegible]~~ તેમની પોતાની સંભાળ લેવાના મારા ધર્મમાં છું. આ રીતે! તમે દરબારી સંભાળ લેવાના મારા ધર્મમાં છું. ~~[illegible]~~ રાજાઓના ધર્મને માટે પણ વિચાર કરવો પડે છે.

કુંદ૦ — બહેન, મહાત્મા સાચું કહે છે. ~~[illegible]~~ હિંદુસ્તાની રાજા તેના રાજ્યની સંભાળ લેવાનું મારે માટે ધર્મ છે. ~~[illegible]~~ એમની સ્થિતિ કેમ ન પડે ત્યાં ન જાય એવું ~~[illegible]~~ એમને માટે રાખું છું. ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ માટે રાખું છું.

ન કહું એ મારી જ ભૂલ.

કુંદ૦ — (સ્મિત કરીને ~~[illegible]~~ કુંદનને બાજી પડી) તે ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ મહારાજનો ઓરડો પરિવાર કરી તેમના વહીવટ ~~[illegible]~~ જે રીતે લઈ હું મારી ~~[illegible]~~ તારી રીતે લઈ હું મારી ફરી.

કુંદ૦ — બહેન, ~~[illegible]~~ તારી રીતે લઈ હું જ નથી.
રાજ૦ પતિના હાથના દીધા હોય તો ~~[illegible]~~ ના હોય.

રાવ૦ — મહારાજ, સાચવવા માટે જ ~~[illegible]~~

ફાંસીમાંથી બચવાના નથી. ક્ષિતિજની ફાંસીની સંભાવના
ન હોવા છતાં ફાંસી જેવી સંભાવના હોવામાં નહીં જરૂર
ફાંસીના સ્થાનની સંભાવના હોવામાં કુસુમના
ફાંસીનું પણ સાચે બચવાનો ધર્મ — તે યોગ્ય કરે
બચવામાં હું રહ્યો તે બદલે માટે એ વિના આપ પૂરી:
એવી કુસુમબહેન! તમારા આગ્રહને મારા મનમાં
તે વિચારશ્રેણીમાં રહી હતી તેમ ... વિચારશ્રેણીમાં
હજુ પણ ફરી ફરી પ્રસંગે મારી પાસે આવી રહેલ કરાવે
છે — તે મને લાગે છે કે ક્ષિતિજની સાથે મારી
... કાંઈ ન હોય. કુસુમ! મારા
શબ્દોની ભાર લાગે છે — પણ ... આવી ભાવના હોય છે.
હોય પણ છે.

કુસુમ — (એમ પત્ર રાખે બોલતી) વિચારોમાં
... પડી ગયેલી. આપ પધારો —
ન આવો — તેમની સાથે
એમ ... કરી આવું છું.
કુસુમ — (મનમાં) ... એનું હૃદય ... હોય
... ક્ષિતિજની ... પ્રીતિ! (જોઈને) મહારાજ!
... કહેવું નથી — પધારો. કુસુમની ...
આપ ... પધારો ... ધર્મ જે ...
... આપના ... વિચાર ...
... પવિત્રતાની પરાકાષ્ઠાને
... નથી ... કરી ...
... કુસુમના હૃદયમાં ... નથી ...
... રાખો છું.
... ક્ષિતિજની પૂરી ... લઈશે.
પધારો — ... કુસુમ ...
... — તો આવું છું.

કુસુમ — કુસુમ, હિમરાજ નો એક ગાંડો પ્રેમ ભર્યો !

કુસુમ — [illegible] સિગારેટ [illegible] [illegible] [illegible]

બહેનને ક્યાં ઇચ્છા હર્ષ [illegible] નહિ — બહેન, કાગળ હવે

કેવું કેવું કરવાનું બાકી રહ્યું ! — [illegible] કાગળ !

(રાજ સામે જોઈ —
(વાંચતા પૂરો "પત્ર
કાઢે" પછી [illegible])

કુસુમ — [illegible] કાગળ, [illegible] વિશ્વેશ્વરીબહેન.

હિમરાજને [illegible] [illegible] પણ રાજ [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] અને હિમરાજના [illegible] [illegible]

મુકાય.

— [illegible] વિશ્વેશ્વરીબહેન [illegible] ન [illegible] છે.

કુસુમ — તો [illegible] [illegible] [illegible]

કર કે [illegible] [illegible] ન [illegible].

(કાગળ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible])

વિશ્વ — (જોઈ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]) અરે !

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] અને [illegible] [illegible] કરી [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] છે. [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] કરી છે ! [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] કરી છે. [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] ! ([illegible] [illegible] [illegible])

કુસુમ — [illegible], વિશ્વેશ્વરીબહેન, [illegible] [illegible].

ખાતા કેમ કમાય છે.

ચિ૦ — હીરાભાઈના મરણ પછી કુટુંબ છે તે મન ઉંડા સહન કર્યું છે. અમદાવાદના શહેરમાં આવે પડકાવેલો મકાન દોલતનાં આણી મિલ ઊભી છે તે આટલા વરસમાં તે પેઢી આવી તેમ હરિલાલ ભાઈની પોતાની આવડતનું રહ્યા છે. મહેશભાઈના સ્થાને હીરાભાઈએ મિલમાં આવી હીરો, મોટો, ના પગલાઓ તેમાંથી નીકળ્યો છે અને વરસમાં હીરાભાઈએ એક રૂપિયા કમાયા પોતાના રોકાણ લોકોની વાહવાહ પણ તેમાં હતા.

લોકોની વાહવાહ પણ તેમાં હતા. — ... કરે પણ મળ્યો? — તેણે

કુસુમ૦ — પણ મહેશભાઈની ...

વિના ઓછા ... કરી.

ચિ૦ — હીરાભાઈના પરણ આવેલ તેમાંથી તે પણ

મળશે. ... લેખક જોઈ

કુસુમ૦ — તો ... ... વાર ... ...

ચિ૦ — ના. પછી.

(કુસુમ કુંવર ... ... છે. ચિમનલાલ તેમાં આવે છે. ... ... આવેલું ... ... તેમાં આવે છે)

ચિ૦ — ... તે ... તો ... ...

કરેલા હતા —

ચિ૦ — આવો, ... (તે ... ... કરે છે.)

કુસુ૦ — ચિમનલાલભાઈ, હું પણ ... તે ... હરિલાલ. ... પણ ... — ... ... કરી તે ... ... માટે ... હું ... ... તે ... માટે ... મળે છે?

કુસુ૦ — તમારા ... તેનો ... ... માટે. ચિમનલાલના ... તેના ... ... તો હું કહું ને કરે તો ... તો ...

ફૂલ૦ — ફૂલ ~~...~~ મારે રહસ્ય બોલાં ફૂલો
રહસ્યવાળાં હતાં? તું એમ ન સમજતો કે ફૂલ(ફૂલની) વાતો
કરી નાખીશ.

દિ૦ — ના, દીકરા. તમે કંઈ કરો એવા છો? પણ
હું કહેવાનું છાનો ન તો કરી શકીશ કે નહીં? આજે,
કિશનલાલ પોતાનો હોંશે મને કહ્યા છે ને તમે મારી પાસેથી
શિખવું જાણો છો!

ફૂલ૦ — હાશ.... . મારેય ભલા ~~■~~ તમારા વગરનું
માટે કંઈ ભણવાનું છે?

દિ૦ — ફૂલચંદભાઈ, ભલા ભાઈ આવતાં કે ક્રિયાથી
કાઢે ફૂલ છોડ ન આપતો? (ગાય છે.)

ફૂલ૦ — હા. ભલે આપજો.

ફૂલ૦ — છોકરા, મને કહેવી વાત કહી દઉં ~~કે~~ ના
ફૂલ૦ — છોકરા, મને કહેવી વાત કહી દે છે!
બહેનમાં મને ~~■~~ હું છું ને આવું કેમ છે!
જ્યારે પણ તમારી

દિ૦ — દીકરા, મારું પુછો તો મારે પણ પૂછવાની વાત
પૂછવાની વાત છે. કિશનલાલભાઈ મને પૂછવાની વાત
કરી ન હતી. ~~■~~ પણ કંઈક તેમનાથી ભાગ્યે કંઈક પોતાના
ફૂલચંદે ~~..........~~ વાત કરવા સમજાવું કે કંઈક પોતાના
આપે વાત કરવા સમજાવું — તે દરેક શ્રેષ્ઠ શબ્દ કહ્યા
કહ્યું છે —

ફૂલ૦ — કે!

દિ૦ — ~~■~~ કિશનલાલ ભાઈએ મરણ પથારીએ પણ
કહેવાનો આગ્રહ ~~...~~ હતો તેમાં જ મારે કહેવાનો પણ
પોતાની
હતો. આજે તેમને મદદ ન કરી શકી એટલે એનો આજની પૂછે પોતાની
આજના પહેલાં
કહ્યું હતું એવી પછી એનો ~~....~~ એક હશે.

ઓરડીના પછીત વંડીએ તો બાપુજી સાથે રૂપચંદ ને કુંદનને
લઈને [illegible] તે કિશોરલાલની સગવડતા. વંડીએ તો છોકરું સાચવીને
પાછો દુકાનેથી ઊઠી દિવાકર દિવસ તો ~~[illegible]~~ તો ~~[illegible]~~
બાંધું ઊઠી ક્યાંક જવા તેની તેમની રકઝક? સગવડ તો બાકી
તેમનો ભાગ્યે જ આવતો દિવસ. એ વાત ~~[illegible]~~
રૂપચંદને જવા દિધો તો બાકાયાં રાત જવાં ~~[illegible]~~
તે ~~[illegible]~~ અંદર ભળ્યા પકડાયા — તે એ વાત કિશોરલાલની કહી-
ગયો. કિશોરલાલ ક્યાંક આવતો જવા માંડ્યા, આવતો ~~[illegible]~~
જવા માંડ્યા, તો આવતો પકડાયા! ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~

રૂપ૦ — એમાં શું તે દિવસ!

કિ૦ — ભાઈબંધમાંથી ~~[illegible]~~ છૂટવાનો માટે
ત્યારે ~~[illegible]~~ સંભળાવતા ~~[illegible]~~
દુકાનની સાથે બેઠા રકઝક કિશોરલાલે પછી
પાછો આવ્યો તે બધા રૂપચંદ કિશોરલાલ છતાં
આવ્યો! — આજે કંઈ ~~[illegible]~~ આવતા પાછો ~~[illegible]~~ માગીને!
બેઠો જ માગી તેવા જ આ છૂટવાનો પાછો
 — તે રૂપચંદ ~~[illegible]~~ શું કહ્યું!

રૂપ૦ — તે રૂપચંદ ~~[illegible]~~ શું કહ્યું! — તેમાંથી તેમના કહ્યા

કિ૦ — કિશોરલાલના લોકો ~~[illegible]~~ આવ્યા, બાકીનો પણ
પ્રમાણે રાખો, તમને તમારું જોઈએ માગી કહેવાય છે.
કિશોરલાલ નહીં! — આવ્યા માગી વિશ્વાસ રાખી
 — દુકાનેથી રાત કંઈ ક્યાં

રૂપ૦ — દુકાનેથી પૈસા માગી પાછો કઢાવ્યા.
ત્યારે એક રૂપિયો કે બધા પૈસા માગી ~~[illegible]~~ આવતો. માટે
ત્યારે જ આ સંભળાવતા ~~[illegible]~~ પાછો કઢાવ્યા
લેવા જ આ કંઈકમાં નાંખ્યા!
લેખને આ કંઈકમાં નાંખ્યા!

કિ૦ — એમ જ.

રૂપ૦ — ના, ના, ~~[illegible]~~ છોકરા! (જરા અટકીને)
રોકડા કિશોરલાલને કહીએ કે એણે બાપુએ તેમનું કર્યું. તો

એવા પરણવાની તકરારનો હું ભાર [illegible] લાગે [illegible]
[illegible] મારું કાળજું કુટે છે! — એટલું કે કેશવલાલને ભાં
વાત ત્યાં કરીશ નહીં — હું હવે સમજ ગયો છું —

વિ૦ — તો આપ શું કરવા ધારો છો?

કૃ૦ — જીવ છોકરાં, તું પણ મારી દીકરી. પણ
મારા આ સ્વભાવથી કાંઈ વધુ વાત વધે તો કે પરણવાની
દેવા ઇચ્છાર હીરાને આપ્યાથી બહુ માર્ગે ચાલે ત્યારે
[illegible] માથાપે તેને કશા કાળજ ન કરવી પણ [illegible]
મનની લાગું કે તેના ભાગ્યે શું દુઃખ ફરશે છે! — તે

વિ૦ — પણ આપ હવે શું કરવા ધારતા હો! — આ [illegible]
તેમ હીરાલાલને રાજી કરવા પૈસા ઉછીના સોંપાવા જોઈએ.
તેમ ... ન આવી તો ...

કૃ૦ — (નરમાં) કેશવલાલને બચાવ ન આવ્યા પૈસા તો શું માટે
આપશો! (મોટેથી) હવે છોકરાં આપવાં પૈસા — ત્યારે આપવા
આપ છે! ના, એમ કરીએ કે હું રાજી થા — ત્યારે કાંઈ વાત
આપની વાત પરણવામાં મારાથી ફરમાશ કરે ને ... ને ...
છે! તેમ — હું બહુ છું — તે હું
રહે — સમજ્યો કે?

વિ૦ — [illegible] (નરમાં) રાજી નહીં કરીશ સમજી
(મોટેથી) ભલે, જ્યારે મરજી.
નહીં આપવા માગે! (મોટેથી) ભલે — હું બાપુ — તે
— કેશવ આપે નહીં કે હું ...

કૃ૦ — કેશવ તે કરી લેજો.
હીરો કે ત્યારે કરવું તેને તો સમજીશ!

વિ૦ — આપ ક્યાં સમજ્યા! — હું તેને રાજી કરીશ.

કૃ૦ — મારા છોકરા પરણે — હું તેને સોંપું ... કહેતા
કાંઈ વાતની મારી આપની હવે કે દીકરા ત્યારે, [illegible] પરણાવા
ઘરમાં કે કોરટમાં આપવા જેવા [illegible] કહે છે.

[illegible]

કુંજ૦ — [illegible]

[illegible]

કુંજ૦ — [illegible]

[illegible]

કુંજ૦ — [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] —

[illegible]

કુંજ૦ — [illegible]

[illegible] —

[illegible]

હુલ્લડખોરો પોલીસના હુમલામાં [illegible] છે, [illegible] પોલીસમાં
પકડાય ને કુમારીઓ [illegible] પકડાય તો [illegible]
[illegible] [illegible] સુધારકો [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
કુમારો [illegible] છે — ને [illegible]
[illegible] કુસુમબહેન! — [illegible]! હું તો [illegible]
છું ને [illegible] પણ [illegible], પણ [illegible] કુસુમ
બહેન [illegible] તો નાટક [illegible] હતાં ના!

કુંદ૦ — કુસુમબહેન તો નહિ?

કુસુ૦ — હા જી.

કુંદ૦ — તમે મારા છોકરાનું નામ [illegible] [illegible]!
મારું [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

કુસુ૦ — આપના [illegible] હું [illegible] [illegible]

કુંદ૦ — તો [illegible] તો હું [illegible] — મારું [illegible] [illegible]
[illegible] છે — ને [illegible] [illegible] ને [illegible] [illegible] —
[illegible] — કુસુ૦ — હા, [illegible] પણ [illegible] ના [illegible]. [illegible]
[illegible]! —

કુસુ૦ — [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] (ગ્રામોફોન [illegible]).

કુસુ૦ — (રેકર્ડ [illegible] [illegible]) [illegible]
[illegible]) [illegible], [illegible] [illegible]
પોલીસ [illegible] [illegible] છે — (રેકર્ડ)

નિર૦ — હા — [illegible]

કુસુ૦ — (બહાર જતાં) [illegible], [illegible]!

તેની ડીલેવરી માટે પોલાન્ડના એમ્બેસેડર તૈયાર થયા છે.

કુ ૧૭-૧૦ — બર્લીનમાં, મારી [illegible] કોન્ફરન્સ [illegible] કરો કે તે [illegible] કરી [illegible] તો આપની [illegible] એમ્બેસેડર [illegible] તૈયાર [illegible]. તેમના [illegible] હતી તે હું, [illegible], તો [illegible] આપની [illegible] પોલાન્ડના એમ્બેસેડર [illegible] નથી.

([illegible] [illegible] [illegible] [illegible])

કુ ૧૮-૧૦ — [illegible], [illegible] [illegible] માટે મેં [illegible] છે તે [illegible] ના [illegible]. ([illegible] [illegible])

કુ ૧૯-૧૦ — [illegible], [illegible] આપની [illegible] શું [illegible] છે? [illegible], માટે [illegible] [illegible].

કુ ૨૦-૧૦ — [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] હું [illegible] — [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] શું [illegible]? — [illegible] આપના [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] આ [illegible]

કુ ૨૧-૧૦ — [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] આપના [illegible] હું [illegible] હતું [illegible] [illegible] આપના [illegible] [illegible] [illegible]. હું [illegible], તે પણ [illegible] [illegible]. [illegible] — માટે [illegible] માટે [illegible] [illegible] — આ પણ માટે [illegible] છે કે [illegible] [illegible] [illegible] આપની

([illegible] [illegible] પણ.)

કુ ૨૨-૧૦ — [illegible] [illegible] [illegible] — પણ માટે [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] નથી

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

* મ્હારાં વ્હાલાં [illegible] બ્હેન! * દુઃખ [illegible]

કહેવું [illegible] ન કરે [illegible]! [illegible]

કુસુમ — (નીચે બેઠા [illegible])

[illegible] તું આપે [illegible], બ્હેન, પ્યારી,

પરમ પ્રભુ કૃપાથી પુષ્પ [illegible] વિધાતા!

તું ધન્ય! [illegible], પામે પરમાત્મ-રૂપે!

ફરને કુસુમ મ્હારો વિશ્વમાં પ્રેમરૂપે.

કુસુમ! મ્હારાં, ત્હારાં, અને મ્હારાંકનાં પુષ્પ [illegible] [illegible] પામ્યાં છે તેમ [illegible] ને [illegible] આ [illegible] ને [illegible]! ને [illegible] તું પરમ [illegible] રહી છે, [illegible], ને [illegible] [illegible] ના મ્હારા [illegible] ત્હારી પ્રેમરૂપે [illegible] [illegible] ને [illegible] ને [illegible] — [illegible], [illegible] ત્હારી [illegible] [illegible], [illegible], ને [illegible] [illegible] છે તેને [illegible] પ્રેમરૂપિણી [illegible] [illegible] છે [illegible] [illegible] પરમાત્મા [illegible] ના યોગ [illegible]! — કુસુમ પરમાત્માની [illegible] [illegible] — ને કુસુમ [illegible] [illegible] — તેમાં ત્હારાં [illegible] — [illegible] છે — તેમાં ત્હારાં [illegible] રૂપ ન કર.

[illegible] — કુસુમબ્હેનના [illegible] [illegible] [illegible] કુસુમ [illegible] [illegible] [illegible] પોતે [illegible] છે, [illegible] [illegible] [illegible].

કુસુમ — [illegible]! ([illegible]) [illegible]! — કુસુમ [illegible]! — ([illegible]) [illegible] — કુસુમબ્હેન [illegible] છે!

નાંખે) શિવલાલ શાહ, હું રાજી થાઉં ને દુઃખ કરતો [illegible]
ઉપરાંત
દરેક કાર્યકરોનાં મુક્ત કાર્યક્રમોની [illegible] દુઃખ કરી રાખી
સંભાળજો! — (બાપુનો બુધ સંભારણાંથી)

“ભાઈ શાંક ફૂંકાવો! મને માટે અવકાશ નથી
કાંઈ કૂલાવશો! — [illegible] કાર્યક્રમ ખૂબ લાગી રહ્યો
ન કરાવે તો જોજો! — મારો દીકરો એમ લખે છે અવકાશ
નથી — ” (બાપુનો મરણથી [illegible] કરતી
ફેરવે છે — લાડો અવકાશ છે — પોતાના નજર પડી
પકડી લઈ જાય છે. હવે અમલ શરૂ થયું ”
અમલ — કાર્યકરોના નામ ફેરવી નાંખે — [illegible]
કરીને વાસણ માંજવા — લોટ દળવા — ઝાડુ કાઢવું — [illegible]
માંજવા! બીજી જરૂરી ઝાડુ વાળવું નહીં! [illegible]
માણસ ગાળી — [illegible] કાર્યકર પકડીને [illegible]
કરતી આવી ઝાડુનો — [illegible] જવાબદારી ની આપી
પછી સૌંપલ ઘરાકું [illegible] — આવી પારકી કરી
[illegible] આત્મકથાઓ આપે
પણ — હું તો આત્મકથાઓ ઘરના — [illegible]
આપતા આવે તો કરે!

(બાપુ દરવાજામાં [illegible] પકડે પડે.)

રસિક — સમુદ્રમાંથી એક અજગરવાળા હિંસક
રાક્ષસની કિનારે - પાછળ સમુદ્ર ઉછળે છે
તેમાં કુરંગલાલનું પડાવ કિનારાનું દિલ છે.
કાકા ઉપર એક પ્રેક્ષકોને આવવાનો ઈશારો કરે છે.
ને એક ગોઠવી ભાષા - ભાષણ સમજીયાં પહેલેથી
તેને પણ કુરંગલાલ રાક્ષસ આગળ જઈ બેઠો બેઠો
પડે છે ને તેના શરીર ઉપર અજગરવાળા લટકતા રહીને
પડે છે તેના ઉપર પણ પડે છે. તેને
હાથે કુરંગ છે ને તેની વતી આર પણ જાય છે તે ઉપર
ને આવવાની વચ્ચે એક મોટી પેટી છે તેમાં
સંભળાય પડદા ખુલ્યા છે.

રસિક — પ્રાકૃતિક સૌંદર્ય વાતાવરણ. માટે વાર્તા
છે ને વચ્ચે શું કહેવાય છે - નાટકની તૈયારી છે.
આકાશમાં કંઈક નવીન દેખાય છે.
(કુરંગ — બેહોશીથી જાગી ઉઠતા વચ્ચે વચ્ચે ગાય છે)

કુરંગ — ચાલો ઉપાડ રે તલવાર,
મારે હાથ ગરજતી હોય,
મારે હાથ ચમકતી હોય!
મારે હાથ — (ફરીને ગાય છે)

આવવાનો — (બોલતાં પાછળ ગાય છે) હા હા શું કર!
કુરંગલાલની સવારી આવી
ક્યાં પર કંઈ કરવાની મારે!
કુરંગલાલની સવારી આવી ભાર!
રાક્ષસનું કહે રે હોજ ભાર!

કુરંગ — અવાજ બોલતાં આવતાં
નામની નાચ આવી ધૂમ
મુજ વહે ... તલવાર!

ત્રણે આરબો — (પકડે આવ્યા), અરે ભાઈ, હું [illegible]

[illegible]! [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] આરબો — [illegible]

[illegible]!

[illegible]

[illegible]

[illegible]!

[illegible]

[illegible]

[illegible]!

૧. આરબો — હે! — હે! — [illegible]! — [illegible]

[illegible]

[illegible]!

૨. આરબો — અરે [illegible] —

[illegible]

[illegible]!

૩ આરબો — મારો! મારો! — [illegible]!

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]! [illegible]

[illegible]

[illegible] — [illegible]! [illegible]

૧ આરબો — [illegible]! [illegible]

[illegible]! —

રંગીલા — ભાઈ, છોકરા સાથે તું આ ભાવ જોઈશ!
કાદર! આજે ગજું કાઢ્યું કે તારા મોંમાં દાંત
આવ્યું, ને તોફાનો ઉપર નથી આવતા તો ય.
આંખો આ બાઈ ઉપર રહી છે! — મને પસીનો [illegible]
નથી કાંઈ દદ રાખું છું! — પણ [illegible]
કોઈ આ ઇંગ્લિશ માણસને ગુસ્સો [illegible] ઘણો તો
ફક્ત આપણી તેમાં [illegible] પણ નથી દદ નથી!

૨. ભારથ — અરે — [illegible]! ઠાકર કુંવર મારું [illegible]! —
[illegible] ઉપર કેમ [illegible] આ [illegible] આમ પરી રહેલો
છે આ [illegible] આવો ભાર આવે છું [illegible] પાણી-પેલા-
[illegible] — [illegible] આ [illegible] આવે કે આવતો [illegible]
મળી [illegible] મરવા પડે કે [illegible] તેમ જ આ [illegible]
પાણી [illegible] —

૩. ભારથ — અરે મારા [illegible] [illegible] જ
[illegible] કે [illegible] જ મરે!
[illegible] મારો રે મારો!

૧.૨. ભારથ — (દૂરથી દૂરથી) — અરે રે! મારો [illegible]
[illegible] — [illegible] — રંગીલા — હું [illegible] — [illegible]
[illegible] જ [illegible] —
([illegible])
([illegible]) —

રંગીલા — (આવેશ) [illegible]!
કાદર! [illegible] હું [illegible] છું [illegible]
[illegible] મરવા પડ્યો તો [illegible]
[illegible] [illegible]!
[illegible] [illegible] [illegible]!
મરતી [illegible] [illegible] [illegible]! [illegible]! [illegible]!

ભારથો — (કોઈક) મારો! મારો! [illegible] મારો!
([illegible])

છોકરાં — ઉંદર મારો રે! — નાચતો દોડતો
(ભરવાડણો બધી દોડતી આવી ગોળ ફરે
ને વાઘજી ને ભરવાડણો ઘેરીને ઊભાં
ભરવાડણો ઝૂડવા ડાંગ લઈને આગળ આવે
પણ ગભરાઈને પાછાં પાછાં હટે — પાછળ
ભરવાડ ધસે — ડાંગ ઉગામે — ઢોલ ને પગ ઠોકે)

ભરવાડણો — કાકા! આ કાળોતરો ચોર!
ઉંદરનો ભાઈ આવ્યો ચોર!
કાકા! આ કાળોતરો ભૂત!
ઊભો આ આવે ભયંકર ભૂત!

વાઘજી ડોસા ભરવાડ — લાકડી! લાકડી!
પકડો પકડો એને ભાગ!
મારો ઝૂડીને મરતો કાઢ! — ...

આ કે ઉંદર વાઘજીના ઝૂડકે મારે ઘરડો ભાગે છે —
કાકા! કાળોતરો ચોર!
લાલો આવ્યો લાલો ભાગ્યો! કાકા!
અરે પાછળ ફરો — લાલો! લાલો! કાકા! લાલો!
(એ છોકરાં તરફ જોઈને ફરે
ઊંચો ઠેકડો
મારે છે)

(રમણભાઈ વગેરેના ભાઈઓ બધા ભેગા થઈ ...
ભેગા થઈ, ને ઉંદર ગુંડાઓના ઢગલા ઠેકાવે છે —
ભાગભાગ કરી રમત એમ ચાલ્યા કરે છે)

વાઘજી — (આંખો ચોળી ઊઠી) તુલસી માતા! હું
આ ક્યાં આવ્યો! — ઓ — લાલો! — ક્યાં ગયો
છોકરા! — મેં જોયું શું આ તું ક્યાં છે? (લાલો — ...)

ને સાંભળતાં સાથે આવી ઊઠે ત્યાં ગયા ભરાય છે!

ગૌરી ~~[illegible]~~ — ઉભાડું કરો! આરામખુરશી — બેસવું
પેટ ભરાતા હોય) — ~~[illegible]~~ નાખું ઉઠાડ આ પેટમાં પડેલું તે
આ પેટ ના ઉતાર કરે — અને આ ઠાકુરે કુંવારા — ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ નાખીને ભાઈ મારા આ પેટનું — આ કુળ પેટ તેને
કુંવારા! — (સાંભળવામાં આવ્યું તેમ!) આ આરામખુરશી! — અને પણ એ ઉતારવાં ~~[illegible]~~
નાખો! — (~~[illegible]~~ સાંભળતાના પગ ~~[illegible]~~ આવી અને ખેંચાતી
રહે છે) — આ આરામખુરશી! — હું કિંમત બતાવામાં આવે
~~[illegible]~~ કઢાવીને મૂકાય — (સુલેખા તેને ખેંચવા માટે
ખેંચવામાં સાથસાથીને મદદમાં લેતી પડે છે — આરામખુરશી
આરામખુરશીને (રુક્મણી) અને ગુલાબને પકડે છે — ~~[illegible]~~
રુક્મ, મદન, અને નિરંજન + સુલેખા આવી ઘડી લાવે છે) [illegible]
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ! નહીં પણ કાંઈ છે?
સુલેખા — આ મારાં રુક્મણી! નહીં પણ સાચું
રુક્મ — (તેને આગળમાં ચાંપતાં) એને નાખું — નાખે
~~[illegible]~~ કહેવાનું હતું છે — ઉત્તર તેના કરતાં નથી — આરામ
આરામખુરશીને પણ ~~[illegible]~~ — દીકરી મદદમાંથી આરામ —
શું તેની ઉતારમાંથી ખાટલા — તેથી આનંદમાં છે!
સુલેખા — મારા સ્વામીનાથ! ~~[illegible]~~ આવી છે — (તેને
ભેટે — રુક્મણી ઘાટી — ~~[illegible]~~ રુક્મણીની પાસે ઊભી
નીચે પડવા લાગે છે)
સુલેખા — (તેને સાચવતી) — સુલેખા — મારી સુલેખા —
મેં તને આવું દુઃખ દીધું — મેં ઉતારવાની કરી —

(જોડ્યા ~~[illegible]~~ હીરાલાલના હાથમાં કંકાવટી ~~[illegible]~~ પણ આપશે)

— આ શું — કુસુમબ્હેન — આંખમાં ~~[illegible]~~ આંસુ ફરતાં રહ્યાં છે — (તેણે માથું આગળમાં રાખી [illegible] [illegible] [illegible])

ઉ ભાગ્યો — (આંખ [illegible]) [illegible] [illegible] [illegible]

રીત ~~[illegible]~~ [illegible] નથી ને [illegible] નથી — ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ ? આપો [illegible] મરણ! — મરણ કે મરણ! મરણ!

કુસુમ — (હિરાલાલીમાંથી, [illegible] [illegible] ને [illegible]) [illegible]

કુસુમબ્હેન — આંખબ્હેન, આ [illegible] (તેના [illegible] [illegible] હીરાલાલના [illegible] [illegible] — તેના [illegible] [illegible] [illegible] [illegible])

હીરા. — કુસુમબ્હેન, ~~[illegible]~~ શું [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

~~[illegible]~~ (ખભામાંથી [illegible] [illegible]) — આંખો, આ [illegible] [illegible] — તે [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] ~~[illegible]~~ આવ્યાં છે — તે [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] — (તેના [illegible] [illegible] ને [illegible] [illegible], હીરાલાલના [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible])

[illegible] શું [illegible]? — [illegible]... તો [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]?

કુસુમ — હીરાલાલ, તેના [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] — ([illegible] [illegible]) [illegible] [illegible]

હીરા. — [illegible] ને [illegible] [illegible] — [illegible] છે કે [illegible] [illegible] [illegible] છે — તે [illegible] છે કે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ~~[illegible]~~

હીરાલાલને [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible]

ફિરોઝ – રુકૈયા, મ્હારી રુકૈયા! હું હવે ત્હારા બિનજરૂરિયાત.
નથી તેનાં કુલસુમબ્હેન સાક્ષી! મ્હારા અલ્લાહ. ખિલાફત
– હું પહેલી વાર કબૂલ કરું છું કે ~~કુ~~ ઈશ્વર કુરાન સાથે
મહોબ્બતને ખાતર કર્યું છે તે મ્હારે ખાતર ~~[illegible]~~ સિવાય
ઠગવા માટે, છેતરવા માટે, હું તને ઠગાવ્યો, છેતર્યો! તે
– ઓ મ્હારી રુકૈયા – તેં કદી ખોટું નહીં, ત્હારી મહોબ્બતે,
ત્હારા દીલથી, ત્હારા ધર્મે! રુકૈયા – હું હવે નમાજના સોગંદ
ખાતો નથી – હું કેટલો પાપી છું! હું મ્હારાં કર્યાં
કુર્મ કબૂલ કરીશ ને ત્હારી મ્હારી વચ્ચે કાંઈ ખાનગી
રહેશે નહીં રહેવું! ~~[illegible]~~

કુલસુમ – રુકૈયાબ્હેન, ફિરોઝભાઈ તેર વરસ રહ્યા!
તમારા આંસુઓની હારી રુકૈયા નજરમાં ધીરું ધીરે –
વિશ્વાસીઓની સાથ – કદી ખાતર આશાની ઉજાળ્યા છે તે
ખુદાના! (રુકૈયા ધીમે રહી નહીં શકે છે. ને
ચહેરાનો...

કુલસુમ – (ધીમેથી ઊઠી) કુલસુમબ્હેન, ઓળખો. ચહેરા
પડદા ફરશે? (કઈ ~~ન~~ ચહેરા
કુલસુમ – હા – ખ્હોલો ખોલો નાં રહે છે ને
ફિરોઝભાઈને આંખો ચહેરા ફરી છે.).

રુકૈયા – સ્વામીનાથ! – મને સાચું કહો! – તમે
મ્હારા ન હતા? – તમે મ્હારા નાઈ ને હવે આંહી ને મ્હારા
સાથ નવા ભેટ્યા છે તેને નવા રહે. ફરી વાર કહો –
મ્હારા ઉજાળ્યા સાચું ભાખો!
ફિરોઝ – રુકૈયા – હું સાચો છું હું રહીશ. હવે – તેમ
મહોબ્બત કહું છું – હું શું કરું કે તેં મ્હારી વાત માને.

એ પરમાત્માને હું અનુભવતો ન હતો – માનતો. નહોતો.
– તેનો અભાવ ન સાલે પણ દુઃખતો હતો છું, એ અભાવમાં
હું રહીશ – હું જાણીશ – એ ન અભાવને આજ આ દિવ્યતાને
દિલાસો છે! સાધ્ય! એ પરમાત્માને આ દુઃખમાં સાંકળી
કહું છું કે ~~(દિલાસો)~~ જાણીતો (દિલાસો) મને સાંકળ
સાધ્ય – ~~[illegible]~~ સાથે પરમાત્માને મને
દુઃખમાં રાખો છો ! – સાંકળ આ દુઃખમાં તેને
દીધો – ~~[illegible]~~ (દિલાસો દીધો)
મને તને જોતો રાખું છું – મને
સાધ્ય – એ મારા આત્મા! – તો મને હવે અનુભવું
આવું દીધું છે – એ દુઃખમાં તને મને પરમાત્મા મને દિલાસો
તેમાં મને લેવો! દિલાસો છે – (તેને મેં દીધો પડે છે ને દિલાસા
તેને આપી શકે આપે છે!

દુઃખમાં મને હજી સંકટ ~~આવું આવું~~ તેમને દુઃખની
ઘડીઓ લેવું આવે છે, ~~એ આવું આવું [illegible]~~ ને આત્મામાંથી
~~[illegible]~~ છે ડર આવતા રહે છે, તે તેની આત્માને
લાગે છે, ~~એ [illegible]~~ ગાયન ધાન દિલ ઉજાળે
દિલાસો છે, સાથે આત્માઓને દિલાસો પૂરો પાડે દુઃખ દૂર કરે છે તે
~~[illegible]~~ પ્રભાવમાં રહે છે (પડદો પડે છે)

[illegible] નું નાટક ભજવાય છે [illegible]

[illegible] નાટક કરતાં [illegible] નાટકકારના [illegible]

[illegible] આ નાટક [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] આ નાટક [illegible]

[illegible] નાટક [illegible]

~~[illegible]~~ નાટક ~~[illegible]~~ [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] ~~[illegible]~~ [illegible]

[illegible]

આ નાટક [illegible]

[illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]